

کتاب پیژندنه

د کتاب نوم: پیسې او کریډټ

څانګه: بانکداري

تدوین کوونکی: غلام حضرت میمنه ای

ژباړن: نور الله حقمل

د څار کمېټه:

- محمد آصف ننگ د تخنیکي او مسلکي زده کړو معین
- دیپلوم انجنیر عبدالله کوزایي د تعلیمي نصاب رییس
- محمد اشرف وحدت په تعلیمي نصاب کې د معینیت د مقام سلاکار

د تصحیح کمېټه:

- فرشته
- محمد احسان احسان

د ګرافیک او ډیزاین څانګې مسئول : محمد جان علیرضايي

ګرافیک او ډیزاین:

علی مومنی

چاپ کال:

۱۳۹۲ لمريز کال

تیراژ:

۳۰۰۰ ټوکه

چاپ ځل:

لومړی

وېب پاڼه:

www.dnvet.gov.af

پېژنل:

info@dnvet.gov.af

سود:

ISBN 9786040000072

Ketabton.com

د چاپ حق د تخنیکي او مسلکي زده کړو له معینیت سره خوندي دی

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی	دا عزت د هـر افغان دی
کور د سولې کور د تورې	هر بچی بی قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی	د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو	د ترکمنو د تاجکو
ور سره عرب، گوجر دي	پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي	هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي	لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به	لکه زړه وي جاوېدان
نوم د حق مو دی رهبر	وایو الله اکبر وایو الله اکبر

د پوهنې وزارت پېغام

ګرانو زده کوونکو، محصلانو او درنو ښوونکو!

د یوې ټولنې وده او پرمختګ کاملاً د همغې ټولنې د پیاوړو کاري کادرونو، بشري قوې او ماڼیو فکرونو په کار او زیار پورې تړلې دي. همدا بشري قوه او کاري مېنې دي چې د هیواد انکشافی اهدافو ته د رسېدو لارې چارې طی کوي او د یوه ښکمرغه، مرفه او ودان افغانستان راتلونکی تضمینوي.

انسان په خپل وار سره د الله تعالی له جانبې او هم د خپل انساني فطرت له اړخه مؤظف او مکلف دی چې د ځمکې په عمران او د یوه سوکاله ژوند د اسبابو او ایجاباتو د تکمیل لپاره خپل اغیزمن نقش، همدارنګه ملي او اسلامي رسالت ادا کړي.

له همدې ځایه ده چې د یوه ژوندي او فعال انسان نقش، د خپل ژوند د چاپېریال او خپلې اړوندې ټولنې په اړه، تل مطلوب او په هېڅ حالت کې نه نفي کېږي او نه هم منقطع کېږي.

په ټول کې د پوهنې نظام او په خاصه توګه د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت مسوولیت او مکلفیت لري چې د اسلامي ارزښتونو، احکامو او همداراز معقولو او مشروع قوانینو ته په ژمنتیا سره، د افغانستان په انکشاف کې فعاله، چاپکې او موثره ونډه واخلي، ځکه دغه ستر او سپېڅلي هدف ته د رسېدو په خاطر د انساني ظرفیت وده، د حرفوي، مسلکي او تخنیکي کادرونو روزنه او پراختیا یو اړین مقصد دی. همدا په تخنیکي او مسلکي زده کړو مزین تنکي ځوانان کولی شي چې په خپلې حرفې او هنر سره په سیستماتیک ډول د هیواد انکشاف محقق او میسر کړي. جوتې ده چې په افغانستان کې د ژوند تګ لاره، دولتداري او ټولنیز نظام د اسلام له سپېڅلو احکامو څخه الهام اخیستی؛ نو لازمه ده چې زموږ د ټولنې لپاره هر ډول پرمختګ او ترقي باید په علمي معیارونو داسې اساس او بنا شي؛ چې زموږ د کارګر نسل مادي او معنوي ودې ته پکې لومړیتوب ورکړ شي. د حرفوي ظرفیت جوړونې تر څنګ د ځوانانو سالم تربیت او په سوچه اسلامي روحيې د هغوی پالنه نه یواځې پخپل ذات کې یوه اساسي وجیبه ده، بلکې دا پالنه کولی شي چې زموږ وطن پخپلو پېښو ودروي، له ضعف څخه یې وژغوري او د نورو له سیاسي او اقتصادي احتیاج څخه یې آزاد کړي.

زموږ ګران زده کوونکي، محصلان، درانه استادان او مربیون باید په بشپړه توګه پوه شي، چې د ودان او ښکمرغه افغانستان ارمان، یواځې او یواځې د دوی په پیاوړو مټو، وینې احساس او نه ستړي کېدونکي جد او جهد کې نغښتی او د همدغو مسلکي او تخنیکي زده کړو له امله کېدای شي په ډېرو برخو کې د افغانستان انکشافی اهداف تر لاسه شي. د دې نصاب له ټولو لیکوالانو، مولفینو، ژباړونکو، سموونکو او تدقیق کوونکو څخه د امتنان تر څنګ، په دې بهیر کې د ټولو کورنیو او بهرنیو همکارانو له مؤثرې ونډې او مرستو څخه د زړه له کومې مننه کوم. له درنو او پیاوړو استادانو څخه راجامدانه هیله کوم چې د دې نصاب په ګټور تدریس او فعاله تدریب سره دې د زړه په ټول خلوص، صمیمي هڅو او وجداني پیکار خپل ملي او اسلامي نقش ادا کړي.

د ښکمرغه، مرفه، پرمختللي او ویاړمن افغانستان په هیله

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

لړلیک

څپرکي	سرليکونه	پاڼې
لومړی	د پیسو پیدایښت او د علماؤ له نظره د هغو تعریف	۱
دویم	د پیسو سستمونه او د پیسو د (څپرولو) اصل	۱۱
درېیم	د پیسو ویش او د هغو ارزښت	۲۳
څلورم	انفلاسیون او مالي بازارونه	۳۷
پنځم	کریډت او په اقتصاد کې د هغه رول	۵۷
سرچینې او اخیستنې		۶۵

سريزه

داچې دانسان دپيدايښت په اړه دځمکې په مخ سوچ وکړو زموږ ذهن دوه اقتصادي مفهومونه چې د بشر له اړتيا اومادې اومعنوي غوښتنو څخه عبارت دي اوري اوپه همدې حال کې دوهمه معقوله هغه توکې دي چې لومړنې اقتصادي مفهوم ته پري ځواب ويلی شو. داققتصاد دا دوه مفهومه چې عبارت د اړتياو او هغه توکې چې دا اړتياوې په پوره کيږي دبشر له پيدايښت سره سم منځ ته راغلي دي داچې انسان داقصادي، اجتماعي، سياسي اودژوند په بيلابيلو اړخونو کې ځانگړي لاس ته راوړنې لري. ددغو بريا و عمده علت داقصادپه همدې دو مفهومونو کې نغښتي دي، ځکه انسان فعاليت ته اړ باسي اوفعاليت په خپله دتاريخ په اوږدو کې د انسان پياوړتيا اوبشپړتيا لامل شوی دی.

اوهما انسانې غوښتنې دښې اوجورښت له نظره بيلابيلې ښې لري، اوبې سرحده اولايتناهي وي. اوله بلي خواه هغه توکې چې دغه غوښتنې په پوره کيږي دتاريخ په اوږدو کې بېلابېلې ښې ځان ته غوره کړي دي په همدې حال کې اقتصادي معقولې انسان اړباسي چې توليد وکړي اومرام له توليد نه دتوکو اوامتعه د ښې بدلون دي اوهما دښې بدليدل په پيسو کې ليدلې کيږي، يانې پيسې دتاريخ په بېلابېلو پړاونو کې په ځانگړي بڼه منځته راغلي دي. اوکه دبشر له لومړي پيدايښت څخه مطالعه وکړو نو له فلزاتو څخه تر بانکنوټ پوري له ځان سره لري اوکه چيرې مونږ دبانکنوټونو پيدايښت دتاريخ په اوږدو کې وڅيرو بېلابېلې ښې لري چې دپيسو ځانگړنې اوصفات لري چې عبارت دي له چک، ارزښت لرونکي سند اوروغتيا سند دي چې دغه دنقد پيسو ځانگړنې نه لري. خود پور اود کريډيټ په بڼه وي.

مونږ دلته داهم مطالعه کوو چې دپيسو په نه شتون کې، ولې شته ارزښت يې دبشر په وړاندې، اوددغه اجتماعي موجود څنگه خپلې اړتياوو ته ځواب ويلې دي. اوپه دې عنوان چې دتوکو ورکړه اويا درامنځته شوي ارزښت دانسان په وړاندې اويا دجنس په مقابل کې اوبل عنوان کريډيټ ټاکلې شو. اوپه دې توانيږو چې دپيسو اوکريډيټ تر عنوان لاندې مطالعه کړو. نووويل شو چې دسلو، زرو اوميليون انساني غوښتنو په وړاندې يوازې يوڅيز شتون لري. هغه پيسي دي اوارينه ده چې دپيدايښت، جوړښت، ماهيت اومفهوم په اړه کافي معلومات ولرو.

په درناوي

غلام حضرت ميمنه ايږي

د پیسو پیدایښت او د علماؤ له نظره د هغوی تعریف

ټولیزه موخه:

د پیسو تعریف او ماهیت

د زده کړي موخې: د دې څپرکي تر لوستلو وروسته به زده کوونکي وکولی شي:

- د پیسو رشد او تکامل توضیح کړي
- د بشر د اړتیاؤ په هکله د هغوی اهمیت درک کړي.
- د پیسو د تاریخچې په هکله معلومات تر لاسه کړي
- د پیسو خاصیتونه او مشخصات توضیح کړای شی.

مخکي تر دې چې د پیسو د پیدایښت په هکله اجتماعي، اقتصادي او سیاسي پدیدې و څیړل شي، غوره ده چې په لومړۍ سر کي د پیسو د ماهیت او اهمیت په هکله معلومات تر لاسه کړو چې د هغوی داخلي او بهرني جوړښت نمایندګي یا استازیتوب کوي، نو په دې اساس ویلای شو چې د پیسو پیدایښت د بشر له پیدایښت سره یو ځای منځته راغلی دی او د بشر د ژوند په اوږدو کي د هغه د لاسته راوړنو او ایجادونو له کبله کولای شو ددغې اقتصادي پدېدې تاریخ تثبیت او معلوم کړو.

که څه هم په دغه خاورینه کره کي د بشر د هستوګنې تاریخ میلیارډونه کلونه له ځانه سره ولري خو د تر لاسه شویو لاسوندونو او مدارکو په بنا ویلای شو چې چې لرغون پېژاندو د حضرت عیسی له میلاد نه نژدې ۲۷۰۰۰ کاله مخکي د بابل په ښار کي د دجلې او فرات د سیندونو تر منځ چې د اوسني بغداد له ښار څخه یو سلو شل کیلومتره لري شتون لري، د پیسو د ودې او تروج اثار موندلي دي. البته دغه اثار د هغه ځای په غرونو کي له هغو مغازو، انساني کوپړیو او داسې نورو هغو تصاویرو څخه عبارت دي چې په دغه سیمه کي د انسانانو هستوګنه تثبیتوي.

په دې ځای کې ممکن پوښتنه مطرح شي چې دغو انسانانو خپلې اړتیاوې دکوم څه په واسطه رفع کوي، نو ویل کیږي چې په دې وخت کې اقتصاد پیژندنې ابتدايې بڼه درلوده، له همدې کبله د هغوی د اړتیاؤ رفع کول د ورو او بطني بهیر ښودنه کوي. نو غوره ده چې له پیل یا ابتدايې پړاو نه د بشر د اړتیاؤ وضع تر مطالعې لاندې ونیسو.

په لومړۍ سر کې په انفرادي توګه او له هغه وروسته په ګروپي یا ډله یز ډول په دواړو پړاونو کې د بشر د اړتیاؤ رفع کیدل د بشر د خوړو له موضوع څخه عبارت دي. په دې معنا چې په لومړۍ پړاو کې انسانانو له خپل چاپیریال او شاوخوا څخه غذا تر لاسه کوله، خو کله چې د دوی په شا وخوا کې د غذايې موادو لاسته راوړل ستونزمن شول، نو مجبور شول چې له یوه ځای څخه بل ځای ته مهاجرت وکړي.

د ویري او خوف په څیر یو لږ احساساتو هم هغوی دې ته اړیستل تر څو کالوني یا ډله ییز حرکت وکړي او ژوند غوره کړي همدغه لامل دی چې د کیفیت او کمیت له مخې له بېلابېلو خوراکونو سره مخ کیدل. له دې څخه وروسته هغوی د هغو وسایلو په هکله فکر کول شروع کړل چې له دوی سره یې د خوړو په تر لاسه کولو کې مرسته کولای شوی، همدا شان په دې مرحله کې د انسانانو په منځ کې د زورور او کمزوري انسان فکر او پرتله منځته راغله او په ورته حال کې د ترس یا ویرې ایجاد دی چې انسانان یې اړیستل تر څو نه یوازې د خپلو غذايې اړتیاؤ په هکله فکر وکړي بلکې د خپل ځان د ژغورنې او سرپنا په هکله هم فکر وکړي تر څو د دایرونکو حیواناتو له شر څخه په امن کې پاتې شي، نو په دې توګه انسانان فکر کولو ته اړ شول تر څو د خپلو بېلابېلو اړتیاؤ په هکله فکر وکړي، همدغه لاملونه دې چې د بشر د ودې او اړتیاؤ سبب ګرځیدلي دي او د لومړۍ ځل لپاره یې د خپلو اړتیاؤ رشد او تکامل او د هغوی د لاسته راوړنې فکر ځانته جلب کړ او د خپلو اړتیاؤ د لري کولو د وسایلو په فکر کې شول.

دا چې په هغه زمانه کې نه خو پیسو شتون درلود او نه د پیسو په اړه د کومو معلوماتو څرک لګیده، خو په دې وخت کې د لومړۍ ځل لپاره د پرتلې یا مقایسې کلمه منځته راغله چې د همدې کلمې له مخې یې وکړای شول د خپلو لاسته راوړنو د ارزښت په هکله فکر وکړي. همدا شان په ورته وخت کې انسانې اړتیاؤ هغوی دې ته اړ کړل تر څو د تبادلې له روش څخه استفاده وکړي. د همدغو اړتیاؤ د رفع کولو له کبله انسانان دوهم پړاو ته ننوتل چې د جنس په جنس تبادلې یا Barter سیستم په کې رامنځته شو چې دغه ډول اقتصاد د د مولده ځواکونو له مخې د طبعي اقتصاد په نامه یادېږي. د جنس په جنس تبادلې رواج شوه او دانسان د اړتیاؤ د زیاتوالي له مخې د جنس د تبادلې سیستم له یو اړخیز ډول څخه دوه اړخیز ډول ته بدلون وموند یانې یوه جنس د څو جنسونو په مقابل کې ځای ونیو او د څو جنسونو په مقابل کې یې د تبادلې وړتیا تر لاسه کړه چې د تبادلې دغه ډول د تبادلې د څو اړخیز سیستم په نامه یادېږي.

د تبادلې دغه سیستم هم ملیاردونه کاله زمانې واټن له ځانه سره لري او وروسته یې دهغو

ستونزو له مخي چې په دې سستم کي منځته را تلې، وکړای شول چې خپل ځای جنس په جنس سیستم ته پرېږدې چې په لومړۍ سر کي د دغو ستونزو ذکر کول غوره بولو چې په لاندې ډول دي:

۱. کوم شيان چې تبادله کيدل، د ویش وړتيا يې نه درلوده

۲. د اړتيا وړ توکيو لېږد او انتقال ستونزمن ؤ

۳. د ترانسپورت او حمل او نقل د وسایلو نشتوالی

۴. جوي يا اقليمي حالات

۵. د ځينی شيانو په هکله د ميل يا رجحان نشتوالی

همدغه ذکر شوي پنځه عناصر وو چې انسانان يې دې ته وادار کړل تر څو د ارزشت په هکله فکر وکړي او د غذا د لاس ته راوړلو په موخه له يوه ځای څخه بل ځای ته وکوچېږي او د همدغو مهارجرتونو له کبله انسانان له نجيبه فلزاتو سره اشنا شول، يانې (يعنی) د نجيبه فلزاتو له شتون نه وړاندي انسانانو د تبادلې په سیستم کي له هغه ارزښت نه استفاده کوله چې کيميا ب او نادر وو او په سختۍ سره تر لاسه کيدل لکه د فيل غاښونه، د زمري پينجې او داسي نور.

د انساني اړتياؤ د زياتوالي په پايله کي انسانانو په دوهمه مرحله کي له فلزاتو څخه د تبادلې د عامل په توگه استفاده کول پيل کړل چې له فلزاتو څخه د تبادلې د عامل په حيث د استفاده کولو په برخه کي هم د هغوی ندرت مطرح وو.

د تبادلوي سیستم ستونزو او په فلزاتو کي د ويشلو او نه خرابيدلو په ځير نورو نغښتل شويو ارزښتونو شتون ته په کتني سره په محلاتو کي د اړتياؤ د لری کولو په موخه د تبادلې دغه سستم د يوه سهولت او اسانتيا په توگه منځته راغی، او په دې توگه نجيبه فلزاتو د تبادلې ارزښت تر لاسه کړ او په دې توگه انسانانو ورو، ورو د خپلو اړتياؤ درفع کولو په مقصد له پيسو څخه استفاده کول زده کړل.

د پورتنیو معلوماتو په اساس کولای شو پيسې په لاندې ډول تعريف کړو:

کوم شی چې د انسان اړتياوي پوره کولای شي له پيسو څخه عبارت دی، په بله وينا، کوم شی چې د اړتياؤ د رفع کولو په برخه کي د ارزښت د معيار په توگه منل شوی وي او د ارزښت ساتني وړتيا ولري له پيسو څخه عبارت دی. همدا شان د افغاني تعريف له مخي ویلای شو کوم شی چې د پيسو دندې تر سره کولای شی له پيسو څخه عبارت دی.

د تاريخ په لړ کي د پیسو وده او بشپړتیا یې بهیر:

په دې ځای کې بهرته ده په لومړۍ سر کې د تاریخ پړاو تر مطالعې او څیړنې لاندې ونیسو. کولای شو د مولده ځواکونو یا تولید د وسایلو له مخې پیسې توپیر کړو یانې (یعنې) که چیرته د انسانانو اقتصادي وده د تاریخي مراحلو له مخې وڅیړو، د پنځو تاریخي پړاونو لرونکي ده چې لومړی پړاو یې د ودې او وحشت او یا لومړني کمون له مرحلې څخه جوړ شوي چې د وحشت او لومړي پړاو کې انسانانو د پیسو په برخه کې داسې فکر کاوه چې ګواکي د تبادلې سستم مستقر دی او د اجناسو د تبادلې په برخه کې له هغه څه نه ګټه واخیستل شي چې نادر او کم یافته وي او تر لاسه کیدل یې نسبتاً ستونزمن وي او د هر چا له لوري یې د لاسته راوړنې هڅو د کمیابې یا ندرت ارزښت ور بخشلی وي چې د فیل غاښونه او د زمري پنځې یې ځیني بیلګې دي چې د پیسو په توګه ترې ګټه اخیستل کیدله.

دا چې د ورته توکيو تر لاسه کول یو ستونزمن عمل ده او د اصالت په صورت کې یې د انسان د له منځه تلو یا له منځه تللو ویرې شتون درلود نو په پایله کې له فلزاتو څخه ګټه اخیستل پیل شول او په ورته وخت کې د حاکم او محکوم د طبقې د بروز یا منځته راتلو سبب شول او د طبقاتو تر منځ پولې او سرحدونه جوړ شول او له یوه ځای څخه بل ځای ته د موادو لېږد او نسبي تبادلوي تجارت اوج ته ورسېدو چې د فیل د غاښونو او زمري د پنځو ځای سرو او سپینو زرو ونيو او له تاریخي نقطه نظره دوهم پړاو یانې د بردګې مرحله پیل شوه او تر څوارلسمي او پنځلسمي پېړۍ پورې یې دوام وکړ. د دولت اداري سیستم را منځته شو، پاچایان هم د سرو او سپینو د را ټولولو په هڅو کې شول تر څو له هغوی څخه سکې جوړې کړي او د اجناسو د راټولولو په برخه کې د پیسو په توګه ترې ګټه واخلي.

د تاریخي پړاونو له مخې دغلامانو پاڅون د خاوندانو په وړاندې پنځلسمې پېړۍ په وروستیو کې پیل او او په پایله کې د غلامۍ سستم د ماتې لامل شول چې په ځای یې درېیم تاریخي پړاو چې د فیودالیزم له پړاو څخه عبارت دی چې تر شپاړسمې او اولسمې پېړۍ، حتی په هند او چین او اسيا په براعظمو کې د اتلسمې پېړۍ تر اړخې پورو دوام وکړ.

په دې پېړۍ کې د پیسو د پیدا کیدلو په برخه کې پاچاهانو د سرو او سپینو زرو له سکو څخه کار اخیسته. د اوسپنیزو پیسو سیستم چې بیلابیل ډولونه یې مطالعه کولای شو له هغه وروسته به یې د ډولونو په برخه کې معلومات تر لاسه شي چې د اوسپنیزو پیسو دغه سستم په نړۍ کې تر نولسمې پېړۍ پورې دوام درلود. د دغه سیستم محور له سرو او سپینو زرو څخه جوړ شوي دي، دغه دوه فلزات تر نولسمې پېړۍ پورې بدلون مومي. د سرو او سپینو زرو ګډ مشخصات په لاندې ډول دي:

۱. دواړه يې نادر يا لير پيداكېدونكي دي
 ۲. دواړه يې د زنگ وهلو خاصيت نلري
 ۳. دواړه يې په کوچنيو پاڼو او ټوټو باندې د وزن او ارزښت له بابللو پرته ویشل کیدی شي
 ۴. دواړه يې په اسانۍ سره ليردول کیدی شي
 ۵. دواړه يې د زينت او ښکلا لپاره کارول کیدی شي
 ۶. دواړه فلزات د ذاتي ارزښت لرونکي دي
- نن ورځ هم د پورته خصوصياتو لرونکي پیسې د غوره خاصیت لرونکو پیسو په ډول پیژندل کېږي.

د پیسو خصوصیات : پیسې هم د نور ټولو اقتصادي پدېدو په څیر یوه مهمه اقتصادي پدېده ده چې د نورو اقتصادي واقعياتو او مفاهمو په څیر د اقتصاد په داخلي او خارجي ساحاتو کې د خپل اهمیت لرونکي دي. د دې لپاره چې د پیسو د ماهیت او مفهوم په هکله لاسه معلومات تر لاسه کړو، غوره ده چې د پیسو له خصوصیاتو سره پیژندگلوي پیدا کړو. دا چې دغې موخې ته ورسېږو، اړ یو چې د پیسو داخلي او بهرني جوړښت درک کړو

د پیسو د خصوصیاتو له درک کولو سره موږ د پیسو دندو ته هم نژدې کېږو، د پیسو د دندو پیژندل له موږ سره مرسته کوي تر څو په ټولنه کې د هغوی له اقتصادي تاثیراتو سره په تړاو اقتصادي او غیر اقتصادي متاع تشخیص کړای شو او د هیواد اقتصادي وضع په غوره توګه درک او تحلیل کړای شو.

پیسې اوه ډوله خاصیتونه لري چې له هر یوه څخه یې په ځانګړي توګه یادونه کېږي خو په دې ځای کې غوره ده لومړي هغه ډلبندي کړو او له هغه وروسته ورباندې بحث وکړو.

۱. د تبادلې خاصیت
۲. د شیانو د ارزښت د معیار خاصیت
۳. په پراخه توګه د منلو وړتیا
۴. د ویشلو وړتیا
۵. په اسانه توګه د لیرد او انتقال وړتیا
۶. د تداوم خاصیت یا د اوږدې مودې لپاره د ساتلو خاصیت
۷. د ارزښت د ساتلو خاصیت

۱. **تبادلہ:** کہ چیرته د خپل شتون له نقطه نظره وڅیړو، لیدل کیږی چې تبادلہ خورا اوږده سابقه لري ځکه تبادلې د طبیعي اقتصاد په سستم کې هم شتون درلودلای دی خو وروسته یې د مولده ځواکونو د ودې له کبله په بیلابیلو ډولونو وده کړي، تر څو د پخواني مرحلې ته ورسېږي. خو په دې ځای کې پوښتنه مطرح کیږی چې د کومو عواملو له مخې د جنس په مورد کې تبادلہ منځته راغله؟ د پوښتنې د ځواب کولو لپاره غوره ده چې د اقتصادي او غیر اقتصادي امتعو په هکله د تبادلې د اساسي علت په لټه کې شو چې کولای شو په دې اړه دوه مطلبونه مطالعه کړو.

لومړی دا چې وده د بشر له اړتیاؤ څخه دی او د محدودیتونو رفع کول یې له وسایلیو اسبابو څخه شمیرل کیږي، په دوهم قدم کې امتعه یا شیان اقتصادي موثریت او معقولیت لري چې د همدغه اقتصادي موثریت او معقولیت په پایله کې ارزښت منځته راوړل کیږي چې ارزښت پخپله جنس ته د تبادلې ځواک ور بشي او لیدلې مو دي چې تبادلہ د تاریخ په اوږدو کې د اقتصادي امتعې په منځ کې موجوده وه او یو جنس په بل جنس باندې تبادلہ شویدی.

د اقتصادي امتعې تبادلہ داسې تعریف کوو، هر شی چې د انسان اړتیا رفع کولای شي او په ورته حالت کې د تبادلې وړتیا لري له امتعې څخه عبارت دی، نوپه دې اساس که چیرته په جنس کې د تبادلې پړاو مطالعه کړو، د بېلابېلو ډولونو لرونکي دي او په پای کې لیدل کیږي چې د تبادلې په برخه کې د اجناسو ځای پیسو نیولی دی یانې پیسو پخپله د تبادلې حیثیت ترلاسه کړي دي.

نو د تبادلې له نقطه نظره پیسې داسې تعریف کوو چې پیسې له هغو شیانو څخه عبارت دی چې د تبادلې د ځواک لرونکي وي.

پیسې هغه امتعه ده چې د توکو مشترک خاصیتونه په ځان کې را نغاړي یانې له یوه پلوه توکې ورباندې اخستل کیدی شي او له بله پلوه په توکو باندې پیسې تر لاسه کیدی شي. پیسې یو لیکل شوی سند دی چې د پیسو د تبادلوي ارزشت نمایندګي کوي

لکه: «ددی سند لرونکی ته وعده ورکړی چه دغوښتنی په وخت کی..... ورکړی» بناءً دې پایلې ته رسیږو چې پیسې د تبادلې خاصیت لري.

۲. **پیسې د توکو د ارزښت معیار دي:** د پیسو دوهم خاصیت د پیسو له دندو سره تړاو لري چې دوهم مهم خاصیت ګڼل کیږي. په پیسو کې دغه خاصیت داسې څرګندولای شو چې د

پيسو لومړنی خاصیت تبادله ده نو له هغه مخکې پکار دی چې په پيسو کې یو معیار یا قیاسي مفهوم نغښتی وي چې دغه قیاس او معیار پخپله د پيسو په واسطه ټاکل کېږي او د قیمت په بڼه انعکاس مومي. نو په دې توګه پوهیږو چې په ټولو شیانو او امتعه کې نغښتل شوي ارزښتونه د پيسو په واسطه ټاکل کېږي. څنګه چې په پيسو کې هم ارزښت اخیستل شوي دي ارزښت په خپله د انسان له کار څخه عبارت دی نو په پيسو کې هم کار د تر سره کولو وړتیا شته چې د پيسو د نشر په صورت کې هغه ته اشاره کېږي.

له پورتنیو توضیحاتو څخه دا پایله جوتیږي چې د ټولو اقتصادي او غیر اقتصادي شیانو او امتعې ارزښت د پيسو په واسطه تعین کیدی شي او د ارزښت د ټاکلو لپاره یوازنی معیار ګڼل کېږي.

۳. په پراخه کچه د پيسو د منل کیدلو خاصیت: پيسې د یوې ټولنې د اړتیاؤ د لري کیدلو په موخه نشر کېږي چې په واسطه یې د ټولنې وګړي کولای شي خپلې اړتیاوي پوره کاندې، نو په دې توګه اړینه ده چې پيسې یو اعتباري ارزښت ولري. له اعتباري ارزښت څخه زموږ موخه دا ده چې په یوه ټاکلي جغرافیوي قلمرو کې د چلند وړتیا ولري او د هغې سیمې ټول کسان یې د پيسو په توګه وپیژني. دا خاصیت هغه مهال تحقق مومي چې دولت د یوه ښه حاکمیت لرونکی وي او هغه مهال دې خاصیت ته رسېږو چې پيسې د اسمي ارزښت لرونکي وي او دغه مطلب د یوه هیواد د تادیاتو له بیلانس سره اړیکه لري. په هره اندازه چې د پيسو اسمي یا خارجي ارزښت زیات وي په هماغه اندازه یې په ټولنه کې د حاکمیت ساحه پراخه وي او په هره اندازه چې د پيسو خارجي ارزښت کم وي په هماغه تناسب یې په ټولنه کې د حاکمیت ساحه کمزوري وي چې په دې حالت ښې پيسې د بدو یا بیکاره پيسو په واسطه له منځه وړل کېږي چې د بانکي سیاستونو په واسطه یې مخه نیول کیدی شي تر څو زموږ ښې پيسې له منځه ولاړي نشي.

۴. د پيسو د وېشل کیدلو یا میده کیدلو خاصیت: په لویو او کوچنیو ارزښتونو باندې د ارزښتونود نه وېشل کیدلو خاصیت د تبادلې د طبیعي سیستم په برخه کې لویې ستونزې ایجادوي شي چې په پایله کې یې طبیعي اقتصاد په پولي اقتصاد باندې بدل شو او د جنس په ځای پيسې منځته راغلې چې له کبله یې کولای شو کوچني او ستر ارزښتونه وپیرو، ځکه پيسې په لویو او کوچنیو ارزښتونو باندې د وېشل کیدلو خاصیت لري یانې (یعنې) په میده پيسو باندې وېشل کیدی شي چې د خپلو اړتیاؤ په صورت کې تري ګټه واخلو.

۵. د لیر دیا انتقال د خاصیت لرل: لکه چې ولیدل شول په طبیعي اقتصاد کې له یوه ځای څخه

بل ځای ته د ارزښتونو لېږدول یا انتقال د دغه اقتصاد لویه ستونزه جوړوله او جوي وضعې خو دغه ستونزې لاسي پیچلی کوي ، نو په دې اساس انسان د یوه ارزښت د منځته راوړلو په فکر کې شو تر څو د هغه د لېږد یا انتقال په برخه کې له ستونزو څخه خلاصون ومومي چې په دې توګه په لومړۍ سر کې پیسې د تبادلې او ارزښت د معیار په صفت ومنلې شوې او له هغه وروسته د هغوی د ارزښت ساتلو موضوع مطرح شوه، دا چې سره او سپین زر له یوه لاس څخه بل لاس ته او یا د راکړې ورکړې له کبله تودل کېږي او خپل ارزښت له لاسه ورکوي نو انسان دې ته اړ شو تر څو ددغې ستونزې څخه دمخنیوی په موخه دراکړې ورکړې له کم ځای ناستې وسیلې څخه استفاده وکړي له دغو قیمتي فلزاتو څخه د ګټې په ځای ګټه اخیستل پیل له کوم ځای ناستي کاغذ څخه کړي او د هغوی د ارزښت ساتلو هڅو ته دوام ورکړي.

۶. **د پیسو د دوام خاصیت:** د پیسو له تداوم څخه زموږ موخه د پیسو هغه خاصیت دی چې په لنډ وخت کې له منځه ولاړي نشي او تر اوږدې مودې پورې په چلند کې پاتې شي او د انسانانو د اړتیاؤ د لري کولو وړتیا ولري. د پورتنۍ خاصیت د روښانه کولو په موخه غوره ده چې په اقتصاد او ټولنه کې د پیسو د ارزښت د لوړوالي اوسنګته والي په اړه بحث وکړو. ځکه کله چې د خارجي اسعارو په مقابل کې د پیسو ارزښت لوړ وي نو په ګړندۍ توګه له منځه نشي تللای او تر اوږدې مودې پورې دوام کوي . په دې ځای کې زموږ مطلب دا دی چې که چیرته زموږ صادرات د وارداتو په پرتله زیات وي ، په دې صورت کې زیات خارجي اسعار هیواد ته داخلېږي چې د ټولنې د اقتصادي رشد او ودې لامل ګرځي او د هیواد په داخل کې د تولیداتو سطحه لوړېږي. په دې حال کې د توکو او امتعې په برخه کې اسمي ارزښت په ټیټه سطحه کې ټاکل کېږي یانۍ (یعنې) په لېږو پیسو زیاتي اړتیاوي پوره کیدلای شي، بناءً پیسې ژر له منځه نه ځي او د اوږدې مودې لپاره په چلند کې پاتې کېږي . په ورته شرایطو کې د پیسو دغه خاصیت د پیسو له نشر سره هم تړاو لري په دې معنا کله چې د نشر په حال کې له غوره کاغذ څخه کار واخیستل شي نو پیسې د ډیر وخت لپاره دوام کوي .

۷. **د پیسو د ارزښت ساتلو خاصیت:** دغه خاصیت د پیسو له مهمو خاصیتونو څخه ګڼل کېږي، دغه خاصیت د پیسو د تبادلې خاصیت ته د څلور نورو خاصیتونو د ور بشلو وړتیا ورکوي چې د پیسو د دندو د بحث په صورت کې به ورته اشاره وشي.

د پورتنۍ خاصیت د شننې او تحلیل په موخه غوره ده چې د پیسو د ارزښت په برخه کې هم مطالعه وکړو تر څو د پیسو د ارزښت ساتلو خاصیت په ښه توګه درک کړاېشو. پیسې د اسمي او حقیقي ارزښت تر څنګ د یو لړ نورو خواصو لرونکي هم دي او د پیسو حقیقي ارزښت د دې څرګندونه کوي چې د توکو او امتعې په مقابل کې ځای نیسي چې په کومه اندازه د پیسو د جذب قوه غښتلي ده چې کولای شو د حقیقي عاید تر عنوان لاندې یې مطالعه کړو. کله چې په

زیاتو پیسو باندي لیږ توکی واخستلای شو، په دې حال کې ویل کېږي چې زموږ د پیسو حقیقي ارزښت ټیټ یا ښکته دی. نو په دې اساس نتیجه تر لاسه کوو چې پخپله د پیسو د جذب قوه د دې څرګندونه کوي چې د جنس تر څنګ په ورته حال کې د قرضو او قیمتې اسنادو په مقابل کې د پرداخت وړ دي او ویلای شو هر شی چې د پرداخت یا تادیې وړتیا لري، د حفظ او ساتنې د خاصیت لرونکي دي ځکه تادیه او پرداخت هم د ارزښت په مقابل کې منځته راځي.

دلومړي څپرکي دمطالبولنډیز:

د دې څپرکي لنډیز په دې کې نغښتی چې د تمدن په لمړیو کې بشر خپلې اړتیاوې څنګه رفع کولې شي او په دې برخه کې یې له کومې وسیلې څخه استفاده کوله، د تبادلې له مخې د هغوی لپاره په کوم تعریف قایل شول او توکی او امتعه یې د ارزښت له مخې څنګه له یو بل څخه تفکیک کوله، چې په دې برخه کې مو له تاریخې پړاو څخه یادونه وکړه او پیسو د پیدایښت، مفهوم او ماهیت په هکله مو کافي معلومات تر لاسه کړل.

د پیسو د منځته راتلو په برخه کې باید وویل شي چې د پیسو خاصیتونه خورا مهم او اساسي رول او نقش لري چې شمیر یې اوو خاصیتونو ته رسیږي چې له دغې لړۍ څخه یو یې هم د تبادلې وړتیا ده چې له کبله یې انسان خپلو اړتیاو ته ځواب ویلای شي، همدا شان که د روشنو له مخې فکر وشي غوره ده چې یو معیار هم شتون ولري او په مختلفو ځایونو کې یې استعمال کړای شو. پکار دی چې پیسې له یوه ځانګړي اعتباري خاصیت څخه برخمنې وي او دغه ارزښت وکړای شي په مختلفو ځایونو کې خپل موقف وساتلای شي.

د لومړۍ څپرکي پوښتنې :

۱. پیسې تعریف کړئ؟
۲. د پیسو تاریخچه په لنډه توګه تشریح کړئ؟
۳. د تاریخ له کوم پړاو څخه را پدېخوا د پیسو له اصطلاح سره اشنا شوي یو؟
۴. پیسې د کومو خاصیتونو لرونکي دي؟
۵. د پیسو له خواصو څخه موخه څه شی ده؟
۶. د پیسو کوم خاصیت موږ ته د پیسو دندې تشریح کوي نوم یې واخلئ؟
۷. د پیسو له ګډو خصوصیاتو څخه موخه څه شی ده؟
۸. د تبادلې مشکلات له کومو څیزونو څخه عبارت دي؟
۹. کوم عوامل وه چې انسان ته یې د فلزاتو د پیژندګلوي وړتیا ورکړه؟
۱۰. هغه سند چې پیسو ته یې د تبادلې وړتیا ور بښلي ده؟

د پیسو سیستمونه او د پیسو د (څپرولو) اصل

ټولیزه موخه:

د دې څپرکې عمومي موخه د پیسو د سیستم له پیژندلو څخه عبارت دی

د زده کړې موخې: د دې څپرکې په پای کې له محصیلینو نه تمه کېږي چې:

۱- د پولې سیستم په برخه کې معلومات ولري

۲- په بېلابېلو هیوادونو کې د پیسو د سیستم په اړه معلومات تر لاسه کړي.

۳- د پیسو دندې و پیژني.

د پیسو سیستمونه او د پیسو د (څپرولو) اصل

د فلزاتو له کشف او د هغوی د خصوصیاتو له درک سره نه یوازې دا چې تکنالوژۍ ته د بشر لاس رسی شونې شو، بلکې د مبادلې یوه غوره سیستم ته یې هم د لاسرسي زمینه برابره کړه. په لومړۍ سر کې د اوسپنې، برونزو، سرو او سپینو زرو په څیر فلزات په زیاته اندازه استعمالیدل خو د هغوی د غوره خواصو د غښتلي موقف له مخې سره او سپین زر تر ډیره ځایه د خلکو په لاس کې پاتې کیدل.

د پخواني تمدن پیسو زیاتره د وسایلو بڼه درلوده چې کولای یې شوای کار ترې واخیستل شی لکه چاقو، تېر، غوړی، گلدان، د ماهې نیولو چنگک، سیم او داسې نور. دغه ټول وسایل له اوسپنې، برونزو، او مسو څخه جوړ شوي وو. له دغو اوسپنیزو توکیو څخه د گټې اخستلو په موخه د هغوی اصلي شکل پولی ارزشت نه درلود. په دې وخت کې پیسې یوازې هغوتوکو ته ویل کیدې چې د استعمال او گټې اخستلو وړتیا یې درلوده.

یو لږ شواهد شته چې په بنسټ یې سره زر لومړنې فلز ګڼل کیږي چې د بشر له خوا تر استعمال لاندې نیول شوی دی. د مثال په توګه: ویل کیږي چې د مسیح تر میلاد ۵۰۰۰ کاله وړاندې له سرو زرو څخه د ګانو او سینګار په دود استفاده کیدله. په ورته توګه سپین زر هم د سرو زرو په څیر له ډیرې پخوا زمانې راهسې د خلکو د ګټې وړ ګرځیدلي دي.

په پخواني مصر کې د اوږدې مودې لپاره داسې تصور کیده چې ګواکي سپین زر له سرو زرو څخه زیات ارزښت لري خو له میلاد څخه ۱۰۰۰ کاله پخوا سپینو زرو د خپل زیاتوالي او پرمختیا له کبله په مصر کې خپل دغه موقف له لاسه ورکړ. د هسپانیا له معادنو څخه د نقرې زیات استخراج و زیاته عرضه او د مصر بازارونو ته د هغې زیات ورود هغه لاملونو وو چې د سپینو زرو د ارزښت د کموالي دلیل ګڼل کیږي. ویل کیږي چې لومړنی جوړه شوي سکه ممکن له میلاد څخه ۷۰۰ کاله وړاندې منځته راغلي وي چې د سرو او سپینو زرو مرکبه سکه وه.

د پیسو مورخین عقیده لري چې کاغذي پیسې د لومړي ځل لپاره په اتلسمه پېړۍ کې د پیسو د لېږد په ستونزه باندې د غلبې موندلو په موخه ترویج شوي. له اېي څخه تر اولسمې پېړۍ پورې له لنډو مودې (وخت) پرته کاغذي پیسې د چین د امپراطور او مغلي امپراطوري په واسطه د چنګیز له کوشایې هیواد نه وروسته په زیاته اندازه انکشاف وموند. د یادې شوي دورې په اوایلو کې په اروپا کې د پرداخت لپاره له یو ډول چرمي پیسو څخه استفاده کیدله، نو په دې اساس ویلای شو چې د پیسو سیستم د بیلابیلو ډولونو لرونکی دی چې هر یو یې په جلا جلا توګه په خپل وخت تشریح کیږي تر څو په ډاګه شي چې له فلز څخه پیل بیا تر کاغذه پورې د پیسو رشد او تکامل کوم پړاونه طی کړیدی.

پیسې یو دولتي سند دی چې په بشري ټولنه کې دوه اصله لري چې د دولت له لوري نشر کیږي. د پیسو د نشر په ترڅ کې مرکزي بانک دنده لري تر څو په اړوند هیواد کې د پیسو د نشر کیدلو حجم د هغوی له پښتوانې سره په متناسبه توګه تر سره شي. پښتوانه په یوه هیواد کې د خالص اجتماعي تولید استازي توب کوي چې وروسته اجتماعي تولید د یوه تولیدي واحد په عدد کې ضرب کیږي چې ملي عاید ته مو رسوي، او له هغه څخه وروسته ملي عاید د طلا په ډول ټاکل کیږي او ورته مقدار طلا د ضمانت په توګه د پیسو نړیوال وجهې صندوق یا IMF “international moneytary fund” ته ورکول کیږي او له هغه وروسته د پیسو نشر کیدل ترسره کیږي.

د دې لپاره چې ډیولي سیستم په هکله کافي معلومات ولرو، په لومړي سر کې طبقه بندي کیږي او وروسته د هر سیستم په هکله معلومات ورکول کیږي چې په لاندې ډول دي:

۱. دوه فلزي سیستم

۲. یو فلزي سیستم پولی

۳. دپیسو مخلوط سیستم

۴. د پیسو د بانکنوټ سیستم

۱- دوه فلزي سیستم یا (Double Standard)

د پیسو دغه سیستم د سروزو او سپینو زروپه څیر دوه فلزات له ځانه سره لري او د تبادلې د وسیلې په توګه تري ګټه اخیستل کیږي. په دې سیستم کې طلا او نقره په مساویانه انداز ضرب شوي وي او دواړه یې په شیانو او خدمتونو باندې د تبادلې یا بدلولو وړتیا لري. د تبادلې لپاره د ورته ډول مسکوکاتو وزن د صرافانو له لوري ټاکل کېده خو د صرافانو له لوري د دا ډول سکو وړاندې کولو و نه کړای شول تر اوردې مودې پوري د تبادله کونکو اعتماد تر لاسه کړي، همدغه لامل و چې دغه چاره او د سکو د تضمین مسؤلیت د دولت په غاړه ولویده. همدا شان د دواړو فلزاتو تر منځ د کومې ځانګړې اړیکې د نه شتون له کبله دې سیستم ونکړای شوی د اوردې مودې لپاره خپل موقف او مقام وساتي او د یو لړ مهمو ستونزو د ایجاد لامل وګرځیده تر څو په ۱۸۴۸م کال کې د صنعتي انقلاب له رامنځته کېدلو سره صنعت پراختیا وکړه او په زیاته انداز سرب له سپینو زرو سره یو ځای استخراج شول او په دې توګه د نقرې او طلا د ارزشت تر منځ یو معقول تناسب تامین شو.

لومړني هیواد چې په دې مورد کې یې اقدامات وکړل د فرانسې هیواد دی. په دې هیواد کې د سپینو او سرو زرو د سکو تناسب داسې تعریف شو چې باید یوه سکه د ۵۱۲،۱۵ په مقابل کې تبادله شي، دغه پېښه د تبادلې د انکشاف لامل شوه او د تبادلې پروسې ته یې چټکتیا ور وبښله خو په نورو هیوادونو کې د ورته تبادلې د لوړوالي له کبله بیا هم یو لړ ستونزې منځته راتلې چې دغه ستونزه د Thomas Grasham په نامه په ۱۵۷۹م کال کې توضیح شوه او له همدې کبله دغه قانون د (ګریشم) د قانون په نامه یادېږي. (د ګریشم قانون د دې څرګندونه کوي چې ښې پیسې همیشه د بدو پیسو په واسطه خرابېږي او یا له منځه وړل کیږي) د ورته قانون د سیستم چلند په دې ډول دی چې: که چیرته په فرانسه کې تثبیت شوي تناسب د معیار په ډول قبول کړو، ورته تناسب انګلستان ته هم خپریږي. په انګلستان کې د طلا یوه سکه د ۱۶ نقره یې سکو په مقابل کې بدلېږي چې دا امر د دې لامل کیږي چې له انګلستان څخه دنقرې واحدونه بیرته فرانسې ته ولېږدول شي او په پایله کې یې د طلا ارزښت زیاتیږي. که چیرته ورته ډول تبادله دوام وکړي، په پایله کې یې د نقرې د تبادلې تناسب خپل ځای سرو زرو ته پرېږدي او د پیسو د یوه فلز سیستم رواج مومي.

۲. د پیسو یو فلزي يعني طلايي سیستم يا (Monometalism)

له یوې مودې وروسته یو لړ ستونزي منځته راځي چې د وخت د صنعت او بانکداري د تکامل په برخه کې د جدې بدلونونو لامل ګرځي. ورته سیستم يعني د طلايي پیسو د سیستم پرمختګ د نقرې د زیاتې عرضې او ندرت د امحا له کبله ندی، بلکې د ځانګړیو صنعتي بدلونونو له امله ده. صنعتي انقلاب په ترڅ کې چې په اروپا کې د اقتصادي او اجتماعي بدلونونو لامل وګرځیده، د سربو فلز ته سخته اړتیا را منځته کړه، په ورته حال کې د سربو د استخراج خصوصیات داسې دي چې له نقرې سره یو ځای تولید او استخراج کیږي. دغه پېښه د دې لامل شوه چې د سربو زیاتوالي په خپل سري توګه د سپینو زرو زیاتوالي ته لاره هواره کړه او دغه فلز د یوه نادر یا لیر موندل کېدونکي فلز په توګه خپل حیثیت له لاسه ورکړ. له بله لوري د بانکنوټ ایجاد او منځته راتګ او دغه ډول پیسو ته د خلکو د اړتیاو زیاتوالي د دې لامل شو چې د سپینو زرو سکې ورو ورو خپل موقف له لاسه ورکړي. په دې توګه د سرو زرو سکې د پیسو په توګه او له هغه وروسته د پیسو د پښتواني په توګه ومنل شوي چې دغه بدلونونه د لومړي ځل لپاره په اروپا کې را منځته شو خو په نوره نړۍ کې لا د پیسو هماغه نقره یې سیستم دوام درلود چې د هند په نیمه قاره او د هغې په شاوخوا کې تر ډیره وخت د ګټې اخستلو وړ بلل کیده.

باید و ویل شی چې د لومړي ځل لپاره په ۱۸۱۶م کال کې په انګلستان، وروسته په فرانسه اوله هغه وروسته په امریکا کې دغه سیستم ومنل شو.

۳-د دوو فلزاتو مخلوط سیستم: په دې سیستم کې دوه ډوله پولی حرکتونه مشاهده کولای شو.

الف: په مسکوکاتو کې د یوه قیمتي مخلوط استعمال

ب: هغه پولی سیستم چې له طلا یا نقرې څخه یې د پښتواني په توګه کار شوي وي.

د دغو سیستمونو هر یو یې په یوه مشخص تناسب سره دبیا پیرلو مخلوط (ګډ) سیستم بلل کیږي.

د بانکنوټ پولی سیستم منځته راتګ په فلزي پولی سیستم کې یو لړ ستونزي په ډاګه ګړي. لومړنۍ بیلګه یې له یوه ځای څخه بل ځای ته د فلزاتو د لېږد را لېږد ستونزه ده چې خلک یې د بانکنوټ د سیستم منځته راوړلو ته تشویق کړل.

۴-د بانکنوټ سیستم: د بانکنوټ سیستم د بشر له سترو اختراعاتو څخه ګڼل کیږي. د اقتصاد د علم زیاتره پوهانو د بانکنوټ تعریف داسې وړاندې کړی دی: بانکنوټ له هغه اعتباري سند څخه عبارت دی چې د دولتونو له لوري د توکو د تبادلي په موخه د اصولو له مخې نشر شوي وي.

کاغذ د لومړۍ ځل لپاره په دوهمه میلادي پیړۍ کې په چین کې اختراع شو خو په اروپا کې له پیړیو وروسته د خلکو لاس ته ورسیده خو کاغذ ته ورته د پیسو د یو ډول پدېدې د کاغذ له اختراع څخه ډیر وړاندې رواج درلود. په ابتدایې ټولنو کې له مخصوصو پوستکو څخه د پیسو په ډول کار اخیستل کیده، په اروپا کې به له پوستکي څخه یوه ټوټه جلا کیدله او د ټول پوستکي د نمایندې په توګه به ترې کار اخیستل کیده. په یونان او روم کې له میلاد څخه وړاندې کاغذې پیسو رواج درلود چې د اوسنیو کاغذی پیسو مخترعینو هم له دغه اصل څخه په استفادي سره کاغذې پیسې منځته راوړيدي.

د پیسو مورخین عقیده لري چې کاغذی پیسې د لومړۍ ځل لپاره په اتمه میلادي پیړۍ کې د فلزاتو د لیږد را لیږد په ستونزه باندې د غلبه موندلو په موخه منځته راغلي. له اتمې پیړۍ څخه د اولسمې پیړۍ تر نیمايي پورې د چین د امپراطور او له هغه وروسته د مغلو له لوري کاغذی پیسو ته زیات انتشار ورکړل شو.

که چیرته د پیسو د نشر د اصل په باره کې بحث وکړو، پایله تر لاسه کیږي په مختلفو هیوادونو کې اړوند اصول متفاوتې بڼه لري، بڼه په بیلابیلو هیوادونو کې د پیسو نشر کیدل د دوو اصولو له مخې مطالعه کولای شو.

الف: د ټولنې د اړتیاؤ اصل

ب: د بانکي اصولو له مخې د پیسو د نشر اصل

الف- د ټولنې د اړتیاؤ اصل: دا د بانکنوټ د نشر له هغه اصل څخه عبارت دی چې پیسې د ټولنې د اړتیاؤ د منبع او اساس په توګه پیژني. دغه اصل د لومړۍ ځل لپاره په فرانسه کې منځته راغی، په دې وخت کې د فرانسې بانکونه په دې باوري شول، چې په کار نه ده د پیسو د نشر لپاره د هغوی پښتوانه ضروري و ګڼل شي ځکه دغه پېښه ممکن د دې لامل شي چې د اقتصادي او ټولنیز رشد لپاره دلازمې لګښتونو اړین کیدل را منځته کړي پداسې حال کې چې د پښتوانې په توګه پولي اصل د انګلستان له لوري تایید شو. دغې پېښې دا مفکوره ایجاد کړه چې پیسې باید په هغه اندازه نشر شي چې له خپلې پښتوانې سره متناسبې وي تر څو له انفلاسیوني شرایطو څخه مخنیوي وشي ځکه د پیسو د انتشار په ترڅ کې د کنټرول نه شتون انفلاسیون ته لاره هواروي.

له همدې کبله په لومړۍ پړاو کې د (Dufrance) په نامه د فرانسې د مرکزي بانک له لوري پیسې نشر شوي او په دوهم پړاو کې د پښتوانې له اصل څخه استفاده وشوه او په دې توګه په هغه ځای کې د پیسو ۷۵٪ او وروسته ۲۵٪ پښتوانه قانوني اعلان شوه. له بله لوري د انګلستان دولت ۱۰۰٪ پښتوانه وړاندې کړه له همدې کبله په ۱۸۸۴م کال کې د پیل یا (Plat) د طرحه شوي قانون د طرفدارانو له لوري د سخت فشار له کبله د پیل قانون تصویب شو. د دې قانون

مطابق هر هیواد اړ دی چې د ځواکمنې پښتوانې د درلودلو په ترڅ کې پیسې نشر کړي. دغه قانون ۱۸۸۴م کال د جنوري په میاشت کې د انگلستان د بهرنیو چارو د وزیر (رابرټ پیل) په نوښت د هغه هیواد مجلس ته وړاندې او تصویب شو چې تر اوسه پورې د هغه په نامه یادېږي خو کومې پیښې چې له هغه وروسته منځته راغلې د یادشوي قانون نیمګړتیاوې یې په ګوته کړي او د انگلستان دولت په ناچاره توګه له دې اصل څخه پشا شو. سره لدې چې د پښتوانې دغه اصل د پیسو د محوري اصل په توګه منل شوي خو له دغه اصل څخه د تیښتې یا پشا کیدلو دوه عوامل خورا موثر ول.

۱. صنعتي انقلاب او لدې انقلاب څخه د ګټې اخیستنې په موخه د لګښتونو زیاتوالی
۲. د فرانسې او انگلستان تر منځ د جنګ پیل کیدل.

۱. د پیسو د نشر بانګې اصل: د پیسو د بانګې اصل په برخه کې یادونه کېږي، هغه هیوادونه چې په مرکزي بانکونو کې یو مقدار طلا د تضمین په توګه ږدي او له هغه وروسته د پیسو په نشر باندې پیل کوي. د طلا دغه مقدمه په هیواد کې د اقتصادي فعالیتونو ټاکنده ګي هم کوي چې د ناخالص اجتماعي تولید په نامه یادېږي. له دغو اقتصادي فعالیتونو څخه وروسته depreciation یا فرسایشات، مزد او معاشات وضع کېږي چې په پایله کې یې خالص اجتماعي تولید پاتې کېږي چې د مقدرا او میچې له مخې یې دولت پیسې نشر کوي. دا چې مرکزي بانک د ورته بهیر د کنټرول دنده په غاړه لري نو له همدې امله د بانګې اصل په نامه یادېږي.

د پیسو دندې :

د دې لپاره چې د پیسو دندې په غوره توګه درک کړو، غوره ده چې پیسې د هغوی د دندو له نقطه نظره تعریف کړو: هغه وسیله چې د تبادلې او یا اقتصادي ارزښت د سنجش په توګه استعمالېږي د پیسو په نامه یادېږي.

د پیسو له دغه پورتنی تعریف څخه په ډاګه کېږي چې پیسې لاندې دندې تر سره کوي:

۱. د تبادلې د دندې په توګه د پیسو اهمیت:

۲. د سنجش او ارزښت معیار

۳. د پرداخت وسیله

۴. د زخیرو کولو وړتیا.

۱. د تبادلې د دندې په توګه د پیسو اهمیت:

په تبادله کې شته ستونزو ته په کتنې سره د پیسو دغه دنده په توکو او خدمتونو کې څرګندېږي. تبادله په خپل ذات کې څو ډولونه لري چې د توکو مستقیمه تبادله یا مبادله له

پيسو څخه پرته تر سره کيږي او غيرمستقيمه هغه يې دتوکي په مقابل کي دتوکي تبادلي ته ويل کيږي خو د توکو ارزښت د پيسو په واسطه سنجول کيږي. په خالصه تبادله کي پيسې د ارزښت د سنجولو د معيار په توگه نه واردېږي بلکي په خالصه تبادله کي چې کومه ستونزه منځته راځي دا ده چې د تبادلې لپاره ارايه کيږي.

فعلاً په پرمختلليو اقتصادونو کي خالصه تبادله لږ تر سترگو کيږي خو غير مستقيمه تبادله متداول حالت لري البته لدې کبله چې په غير مستقيمه تبادله کي د توکو ارزښت د پيسو په واسطه سنجول کيږي.

کله چې له پيسو څخه د توکو د تبادلې د وسيلې په توگه کار اخيستل کيږي، تبادله په دوو ډولونو ويشل کيږي، په لومړي سر کي توکي په پيسو باندې بدلېږي او له هغه وروسته پيسې په نورو توکو باندې بدلېږي. د توکو پير او پلور په تبادلوي اقتصادکي د مستقيمي تبادلې د ځای ناستي حيثيت لري. کوم شخص چې تر خپلې اړتيا زياتي پيسې مبادله کړي نو بيا هم پيسې په توکيو(اشياو) باندې مبادله کوي، که هغه وغواړي اخستل شوي توکي په پيسو باندې مبادله کړي، اصلاً شيان د خپل خريد له قيمت سره تبادله کيږي او دغه خريد د اړتيا وړ نورو شيانو د لاسته راوړلو لپاره کارول کيږي. پيسې په خپل دغه نقش کي د توليد عواملو، شيانو او خدمتونو تحرک ته چټکتيا ورکوي او اقتصادي رشد گرندی کوي.

۲- د ارزښت د معيار په توگه د پيسو دنده:

د ارزښت د معيار په توگه کولای شو پيسې په هر معيار باندې اندازه گيري او مقايسه کړو. له پيسو څخه د اقتصادي ارزښتونو د مقايسې په توگه استفاده کيږي. لکه له متر څخه چې د اوږدوالي او له کيلو گرام څخه د وزن د اندازه گيري په برخه کي استفاده کيږي. په تبادله کي دنورو توکو د لاسته راوړلو لپاره د توکو ظرفيت د مصرف اقتصادي ارزښت دی. دغه ارزښتونه په اقتصاد کي د قيمت په واسطه بيانېږي. د ارزښت د معيار په حيث له پيسو څخه د گټې اخستلو په واسطه د مختلفو توکيو تر منځ اړيکه مشخص کيږي.

د اندازه گيري د ټولو معيارونو په خلاف د اقتصادي ارزښتونو د اندازه گيري دغه معيار يعني پيسې د نيمگړتياؤ لرونکي دي، د مثال په توگه که چيرته د اوږدوالی معيار په نظر کي ونيسو، د يوه متر اندازه په ټولو ځايونو کي سره ورته او ثابته ده، په داسي حال کي چې پيسې هميشه له قيمتونو سره اړيکه لري او قيمتونه تل نوساني حالت لري او اندازه گيري يې ثابته نه پاتې کيږي. د معيار په مقدرا کي دغه عدم ثبات د دې لامل گرځي چې پيسې په بشپړه توگه نشي کولای د اقتصادي ارزښت د معيار په صفت خپله دنده اجرا کړي.

۳- د پرداختونو د معيار په توگه د پيسو دنده:

د پرداختونو د معيار په توگه د پيسو اقتصادي نقش د توکو او خدمتونو د مبادلي د وسيلې

په توگه د پیسو له دندې سره نږدې اړیکې لري. نه یوازې شیان او خدمتونه د پیسو په مقابل کې مبادله کېږي بلکې د تعهد په مقابل کې د پیسو پرداخت په راتلونکې کې رد او بدل کېږي. کله چې یو کس توکي او خدمتونه پېري، په راتلونکې کې د توکو او خدمتونو په مقابل کې پلورونکي ته د توکو او خدمتونو پولي ارزښت واپس یا ادا کوي. د نویو اقتصادي ټولنو د خواصو له ډلې څخه د افرادو له لوري افرادو ته د معینو قرضونو ورکول تر ټولو څرگند خصوصیت دي. بانکي حسابونه، د شرکت د قرضدارانو حساب، د خصوصي او دولتي برخو د قرضي اوراق او ټول قرضونه له تعهد او ژمني سره سپارل کېږي. ټول دغه ډول قروض د پیسو په واسطه بیان او تعریف شي.

نه یوازې دا چې پیسې په خپل واقعیت کې د ارزښت د معیار په توگه د نیمگړتیاو لرونکي دي، بلکې د پرداخت د معیار په صفت هم بشپړتیا لري. دغه نیمگړتیا د دې لامل ګرځي چې قرض اخیستونکي او قرض ورکوونکي ته پېرې ستونزې را مخ ته کړي، د مثال په توگه: که نن ورځ له یوه نفر څخه ۵۰۰ افغانۍ قرض کړو او ژمنه وکړو چې پنځه کاله وروسته به دغه قرضه بیرته ادا کوو، د قرضو د بیرته ورکولو لپاره د هغه ژمنه ثابته پاتې کېږي. که چیرته د پیسو درانیولو قدرت زیات کړی وي، قرض ورکوونکي په غیر عادلانه توگه سود مند کېږي، که چیرته د پیسو د اخیستلو قدرت کم شوی وي، تادیه کوونکي په غیر عادلانه توگه د اخیستلو کم قدرت قرضدار ته ورکوي چې دغه پېښه په واقعیت کې د پیسو یو ډول نیمگړتیا په ډاګه کوي.

یو شمیر اقتصاد پوهان وړاندیز کوي چې د پرداخت د معیار په صفت پیسې باید د زیات انحطاف لرونکي وي. که چیرته دغه وړاندیز و منل شي، قرضدار ته باید د دې چې قرض ورکوونکي ته د قرض ورکولو په ترڅ کې د رانیولو هغه قدرت اداکړي چې د قرض اخیستلو په وخت کې یې تر یو تر لاسه کړی وو، که څه هم پیسو خپلې فزیکي بڼې ته تغیر ورکړی وي.

۴- د رانیولو د قدرت د وسیلې په توگه د پیسو دنده:

کله چې پیسې د مبادلاتو د تر سره کولو په توگه کارول کېږي، هغه عمل چې پیسې یې تر سره کوي په دوو برخو ویشل شوی دی.

الف: په لومړۍ سر کې یو شی په پیسو اخیستل کېږي او له هغه وروسته تر لاسه شوي پیسې په نورو شیانو او خدمتونو کې ضرب کېږي یا نې (یعنې) رانیول شوی توکي پلورل کېږي او له درکه یې په تر لاسه شویو پیسو باندي نور شیان اخیستل کېږي نو ځکه خو ویلای شو چې د پیسو په واسطه مبادله په حقیقت کې له جنس په جنس تبادلي څخه عبارت دي. دغه معنا سمدلاسه استهلاکي توکي په بر کې نه نیسي.

ب: په تبادله کې ځنډ را منځته کیدی شي په دې معنا چې پیسې د خپلې خوښې تر وخت پوري ساتلي شي یا د پیسو په واسطه هغه توکي رانیولای شو چې ژر د خرابیدلو خاصیت لري، نو د

پیسو دغه حالت په حقیقت کې د پیسو د اخستلو د قدرت اجرا کیدل گنل کېږي.

۵- په بانکونو باندې د طلا د تبادلې معیار یا (Gold Specie Standard)

الف: په طلايې مسکوکاتو باندې بدلیدونکی بانکونو: دا سټنډرډ د دې څرگندونه کوي چې په چلند کې اچول شوي بانکونو ته په مستقیمه توګه په طلايې مسکوکاتو باندې د بدلیدلو وړتیا یا اعتبار لري. دغه سټنډرډ تر ډیره وخته د اعتباري اسنادو لپاره یې په بازار کې زمینه مساعده کړې وه، خو د اعتباري قوې د نزول له کبله یانې (یعنې) له یوه لوري د طلا ساتلو ته د دولتونو د علاقمندي لرل او له بله لوري بانکونه په طلايې سکو باندې د بدلون په ترڅ کې د بانکونو د څښتنانو له هجوم سره مخ کېږي چې په پایله کې یې د بانکونو طلايې زیرمې په ګړندی توګه کمېږي او ضربې ستونزې را منځته کوي. له همدې کبله دغه سټنډرډ خپل اهمیت او ګټورتوب له لاسه ورکړی او د یوه نوي سټنډرډ د منځته راتلو لپاره یې پلمه جوړه کړه تر څو په اقتصاد کې یو نوی حرکت را منځته شي.

ب: د طلا په میله باندې بدلیدونکي بانکونو (Standard Dilution Gold)

تر دغه پولې سټنډرډ لاندې موږ په عمومي توګه له پخواني سټنډرډ څخه د وتلو بهیر مطالعه کو. لاندې جمله دې تکمیل شي.

دا سټنډرډ د دې ښودنه کوي چې د بانکونو د طلايې زیرمو له کموالی څخه د مخنیوي په موخه چې د پخواني معیار له سترو نیمګړتیاؤ څخه شمیرل کېدې، په هغه و ویشل شي تر څو له بانکونو څخه د بانکونو د بدلېدو په واسطه طلا تر لاسه کړی. هغه شمعه دان چې زیاتره له اووه کیلوګرامه طلا درلوده مخنیوی وکړ. دغه سټنډرډ تر یوه وخته خپل کار تر سره کړیدی خو په دې نه دی توانېدلی چې د بانکونو د طلا د زیرمو له کموالي څخه مخنیوی وکړي.

ج-د سرو زرو اسعاري معیار یا (Gold Exchange Standard)

دغه سټنډرډ له دې کبله ظهور موندلی چې د بانکونو پخواني سټنډرډ په طلايې میلو باندې د بدلیدلو له کبله د طلايې زخیرو د کموالي د مخنیوي توان نه درلود نو له همدې کبله دغه سټنډرډ له داسې حرکتونو سره منځته راغی چې له کبله یې یو ډول پیسې په نورو هغو پیسو باندې بدلیدلای شوای چې په طلا باندې د بدلیدلو وړتیا لري. دغه سیستم په حقیقت کې په هندوستان کې د نقرې د پولې سیستم اقتباس گنل کېږي.

د-د طلايې اسعارو پولې سیستم، یا سیستم پولې طلا اسعاري

له دوهم نړیوال جنگ نه وروسته نړی د سترو مالي نهادونو د ایجاد شاهد ده او له همدې

نيتي څخه وروسته يې د لومړي ځل لپاره واحد پولي سيستم تر لاسه کړ چې د نورو عواملو له کبله يې دوام ونکړ. د دوهمي نړيوالې جگړې فاتح هيوادونو له لومړي نړيوال جنگ نه ورسته د ايجاد شويو شرايطو دمخنيوي په موخه تصميم ونيو تر څو مهار کوونکي تدابير پکار واچوي ، له همدې کبله د ۱۹۴۵م کال د ډسمبر د مياشتې په ۲۷مه نېټه د نړې ۲۹ هيوادونه د امريکا په (بريټن وودز) کې سره کيناستل او له اوږدې مناقشې وروسته د امريکا له لوري د (وايت) او د انگلستان له لوري د (د کنيز) طرحې ومنل شوي چې په پايله کې يې د پيسو د نړيوال وجهې صندوق يا I. M. F او I. B. R. D يا نړيوال بانک په څير دوه ستر نړيوال سازمانونه تاسيس شول.

په دغه کانفرانس کې تر ټولو مهم ټکي دا و چې د لومړي ځل لپاره د پيسو د واحد نړيوال سيستم په پښو و دريده ، د دې سيستم اصلي ميکانيزم دا و چې د امريکا ملگرو هيوادونو ژمنه وکړه تر څو د ۵۳ ډالرو په مقابل کې يو Once اونس طلا پرداخت کړي. دا په دې مانا(معنا) ده چې د نړۍ د طلايې زيرمو د کموالي د مخنيوي په موخه اسعار يا طلايې ميلې چې په خپله په سرو زرو باندې د بدليدلو وړتيا لري، د پيسو د پشتوانې په توگه قبول شي. په زړه پورې ټکي پکې دا دې چې د ژمني په وخت کې امريکا يوازي د اتلس ميلارده ډالرو لپاره پشتوانه درلوده خو دغه هيواد د ۸۳ ميلارده ډالرو په نشر کولو لاس پورې کړ او په دې توگه يې د امريکا اقتصادي، سياسي او ټولنيز سياست له نړۍ سره مستولي کړ.

د اقتصاد په قاموسونو کې دغه حرکت د ډالري ډيپلومونو په نوم تثبيت شويدی، له هغه وروسته په ۱۹۷۰م کال کې د امريکا متحدو ايالاتو د ۱۵ ميلارده ډالرو په مقابل کې چې په سرزرو باندې بدليدلای شوی، ۱۰۰ ميلارده نور ډالر نشر او بازار ته عرضه کړل چې په دې توگه په طلا باندې د بدلېدونکي يوه ډالر په مقابل کې يې ۷ ډالره نشر کړل.

اروپايي ټولني چې فرانسه يې په سر کې وه د جنرال (دوکول) په مشري له دغه سيستم څخه د وتلو هلي ځلي پيل کړي له همدې کبله په ۱۹۷۱م کال کې يې په سرو زرو باندې د زيرمه شويو ډالرو د تبديلي غوښتنه طرحه او په همدې کال يې امريکا ته وړاندې کړه . امريکا د نړيوالي ژمني مطابق ورته چارې د تر سره کولو له درکه د طلايې زيرمو له سخت کمي سره مخ شوه له همدې کبله په ۱۹۷۳م کال کې دولت د ريچارډ زيکسن په مشري خپله نړيواله ژمنه بيرته واخيسته او په دې توگه د بريټن وډز پولي سيستم له ماتې سره مخ شو.

د دويم څپرکي دمطالبو لنډيز :

د دې څپرکي له مطالعې وروسته و پوهېدو چې کومو عواملو د پولي سيستمونو منځته راتلو ته لاره هواره کړه او د فلزاتو پيژندنې په اقتصادي برخو کې يې کوم بدلونونه را منځته کړل . همداشان و پوهيدو هغه بانکونوټونه چې نن ورځ زموږ په جيبونو کې دي، له لومړني حالت څخه يې څه ډول رشد او تکامل وکړ، په لومړي سر کې يې څه ډول فزيکي جوړښت درلود او هغه

ستونزي چې د فلزاتو له کشف نه وړاندې د تبادلې په ساحه کې موجودې وې د کوم اقتصادي میکانیزم په برکت له منځه ولاړې او له فلز څخه بانکنوټ یا کاغذي پیسو ته د تبدیلی په برخه کې کوم اساسي رول لري.

همدا شان د دې څپرکي په اوږدو کې له فزیکي لحاظه له پیسو او له همدې لارې په ټولنه کې دهغوی له مقدرا سره اشنا شوو.

په یوه ټولنه کې پیسې د دوو اصولو له مخې نشر کېږي چې یو یې د ټولني د اړتیاؤ له رفع کولو څخه عبارت دی او بل یې بانکي اصل دی چې دغه اصل د یوه تضمین له مخې د پیسو د نشر اجازه ورکولای شي. کله چې پیسې د خلکو خدمت ته وړاندې کېږي، ځانګړي دندې تر سره کوي چې دغه دندې د ټولني اړتیاؤ ته د ځواب ویلو تر څنګ په ورته حال کې د خپل ارزښت له مخې د معیار ټاکل او تثبیت هم ټاکل کېږي او هم د طلا په مقابل کې خپل ارزښت ټاکي چې په کوم مقدار طلا باندې بدلیدی شي.

پوښتني:

۱. په پخوا وختونو کې د کوم علت له کبله له آلاتو او فلزي اوزارو څخه د پیسو په توګه ګټه اخستل کېده؟

۲. له ۸ پېړۍ څخه تر ۱۷ پېړۍ پورې په کومو هیوادونو کې کاغذي پیسې مروجې وې؟

۳. پولې سیستم په څو دستو ویشل شوی دی، هر یو یې واضح کړئ؟

۴. د بانکنوټ د نشر د اصل، د پشتیوانې د اساس او ټولنې د اړوند اړتیاؤ په برخه کې معلومات ورکړئ؟

۵. د پشتوانې له اصل څخه د تېښتې په برخه کې کوم عوامل موثر ول چې په انګلستان کې ترسره شول، نوم یې واخلئ او واضح یې کړئ؟

۶. پیسې کومې دندې تر سره کوي په لنډه توګه یې تشریح کړئ؟

۷. کوم ستندرد وه چې د نړیوالو سازمانونو د منځته راتګ لامل شو او کومو هیوادونو په دې برخه کې مهم رول درلود؟

۸. د پولې ستندردونو په برخه کې څه معلومات لری واضح یې کړئ؟

۹. پولې سیستمونه واضح کړئ؟

۱۰. پولې سیستمونه له یو بل سره مقایسه کړئ؟

د پیسو ویش او د هغوی ارزښت

ټولیزه موخه:

د تکنالوژي له مخي د پیسو ویش او د پیسو د ارزش تثبیت

د زده کړې موخې: د دې خپرکي په پای کې به محصلین وکړای شي چې:

۱. له تکنالوژي څخه د استفادې کولو گټې او زیانونه په گوته کړي.

۲. د انټرنیټ او کمپیوټر له لارې د پیسو ډولونه مطالعه کړي.

۳. د پیسو وېش توضیح کړي.

۴. د پیسو د رشد او تکامل مراحل تشریح کړي.

کاغذي پیسې :

کاغذ د لومړي ځل لپاره په دوهمه میلادي پېړۍ کې په چین کې اختراع شو خو په اروپا کې د پېړیو له تیریدلو وروسته د خلکو لاس ته ورسیدو. ویل کیږي چې د کاغذي پیسو په څیر پدېدې د کاغذ له اختراع څخه ډېر وړاندې رواج درلود. د اروپا په ابتدایي ټولنو کې له پوستکي څخه د ارزښت د نمایندې په توګه کاراخیستل کیده. په ورته توګه له کاغذي پیسو څخه ګټه اخیستل تر میلاد د مخه په یونانیانو او روسانو کې دود و. په آتن کې مې سکو رواج درلود چې تر فلزي سکو یې زیات ارزښت درلود، چین د کاغذ د مخترع په توګه د لومړي ځل لپاره لدې پدېدې څخه ګټه واخیسته. په دې برخه کې پولي مورخین عقیده لري چې کاغذي پیسې د لومړي ځل لپاره په اتمه میلادي پېړۍ کې د فلزي پیسو د حمل او نقل په ستونزه باندې د برې موندلو په موخه را منځته شوي چې له اتمې پېړۍ څخه بیا تر نولسمې پېړۍ پورې له لنډو زمانې فواصلو څخه پرته

د چینایي امپراطوریو او وروسته د مغلو له لوري منځته راغلی دي چې د چنگیز له لشکر کشي سره یې زیات انتشار وموند. د دې دورې په لومړیو کې په اروپا کې د لگښتونو د پرداخت لپاره له یو ډول چرم څخه د بېلابېلو احکامو په توګه کار کول رواج شول.

د کاغذي پیسو سیستم په خپل وخت کې د سترو اختراعاتو له ډلې څخه ګڼل کېده، آن تر دې چې په تبادلوي اقتصاد کې یې یو نوی حرکت را منځته کړ. د دې سیستم میکانیزم خورا ساده و چې تر اوسه پورې په هماغه ډول په حرکت کې دی.

دا چې د څه لپاره دغه سیستم ایجاد شو، په دې اړه د دوو ټکیو یادونه کوو:

الف: د طلا دذخیرو د کموالي مخنیوی او د هغه اهمیت.

ب: د لګښت صعودي سیر او دهغه له کبله زیاتو پیسو ته د ټولني د اړتیا زیاتوالی.

په دې توګه بشر د خپلو اړتیاؤ د لرې کولو په موخه کاغذي پیسې ایجاد کړي. دغه پیسې په سرو زرو باندې د بدلولو وړتیا نلري بلکې پخپله پخپل ذات کې سره تبادله کیدلای شي. نن ورځ د نړۍ ټولې پیسې دا خاصیت لري.

که تاسو د خپل جیب پیسې وګورئ د نوټ په سر باندې لیکل شوي جمله داسې ده چې: «ددی سند لرونکی ته وعده ورکوی چه دغوشتنۍ په وخت کې. شل افغانۍ ورکړی»

دا جمله دا معنا لري د شلو افغانیو نوټ یوازي په خپل ذات کې د تبادلې وړتیا لري او له اسمي ارزشت سره په تړاو په نورو توکو باندې د تبادله کولو وړتیا نلري. په دې توګه که چیرته بانکنوټ لرونکی وغواړي په لاس کې شته پیسې بانک ته یوسي او تبادله یې کړي هغه یوازي دومره کولای شي هماغه نوټ بیرته تر لاسه کړي.

د الکترونیکي پیسو منځته راتګ

د کاغذي پیسو د منځته راتلو په بهیر کې ولیدل شول چې یو لړ عواملو په مستقیمه توګه دې ته زمینه برابره چې کاغذي پیسې منځته راشي، د الکترونیکي پیسو د منځته راتلو په برخه کې هم یوه مهم دلیل ته اشاره کولای شو چې له صنعتي انقلاب څخه عبارت دی او تر ټولو مهمه موضوع یې د سوداګرۍ له نړیوالتوب څخه عبارت دی چې په ترڅ کې یې له بانکي حسابې تیروتنو څخه د مخنیوي او اقتصادي ثمریت په موخه الکترونیکي پیسې له لاندې ډولونو سره منځته راغلې:

۱. د قرض ورکولو کارت یا Debit card: بدهې کارت اعتباري کارت ته ورته کارت دی چې مشتریانو ته د توکو د پیر په وخت کې د هغوی له بانکي حساب څخه په مستقیمه توګه د الکترونیکي اسانتیا په مټ د توکو د قیمت د ادا کولو وړتیا ورکوي. بدهې کارتونه په هغو ټولو

ځايونو کي د استفادې وړ دې چې تاجران په خپل حساب کي کريدیت کارتونه قبلوي. نن ورځ د نغدو پیسو په پرتله له دې روش څخه زیاته استفاده کيږي د مثال په توګه کله چې تاسو له کوم پلورنځي څخه شیان اخلی، خپل بدهې کارت یا ډېټ کارت د ماشین په واسطه مطالعه کوئ او خپل کارت د بانک د حساب په مرکز کي داخلوئ او بتن کيکاږی، په دې صورت کي فوراً ستاسو له حساب څخه خریداري شوي مبالغ کمیږي.

۲. د ارزښت د ذخیرې کارتونه: دغه کارتونه د قرض ورکولو او اعتبار له کارتونو سره ورته دي، یوازینی توپیر په کي دا دې چې د ارزښت د زیرمه کولو کارتونه د ثابتو اسمي مبالغو د مقدار لرونکي دي.

د ارزښت د زیرمه کولو په عادي کارتونو کي خریدارې مبالغ له وړاندې د ډالر په ډول مشخص شوي وي چې لګوونکی (مصرف کوونکي) یې په راتلونکي کي په لګښت رسوي.

د ارزښت د زیرمه کولو په کارتونو کي تر ټولو مجرب هغه هوشیار یا شارټ کارت دی چې د کمپیوټري جیب په توګه کولای شي د اړتیا په وخت کي د خپل بانک له بانکي حساب څخه لازم رقم مصرف کړي.

هوشیار کارتونه کولای شي د شخصي کمپیوټر یا ځانګړیو تلفونونو له لاري معاملات تر سره کړي. په دې وروستیو کي د ارزښت د زیرمه کولو داسي کارتونه هم معمول شوي دي چې له هیواد نه بهر د کمپیوټر د پروګرام له لاري په استرلیا، کاناډا، چین، کالمبیا، دمارک، فرانسه، ایټالیا، پرتګال، سنگاپور، هسپانیا، تایوان، انگلستان کي هم اړوند معاملات تر سره کړي.

له اړوند پروګرامونو څخه یو یې په لندن کي د موندکس شرکت له لوري ایجاد شو چې خپل آزمایش یې د ۱۹۹۵م کال د انگلستان د دروین په سیمه کي پیل کړ. نه یوازي دا چې موندکس هوشیار کارتونه د مصرف کوونکي او پرچون پلور تر منځ د وجه د لیږد یا انتقال اسانتیا برابرې، بلکي دلګوونکي (مصرف کوونکو) او بانکونو ترمنځ هم ورته سهولت مهیا کوي.

۳. نغدې الکترونيکي پیسې: نغدې الکترونيکي پیسې د الکترونيکي پیسو یو ډول دی چې په انټرنیټ کي د توکو او خدمتونو د استعمال لپاره کارول کيږي. یو پیرودونکی کولای شي په هغو بانکونو کي چې له انټرنیټ سره وصل دي، د حساب په پرانستلو سره الکترونيکي پیسو ته لاره پیدا کړي او هغه خپل ځان یا خپل حساب ته انتقال کړي. که چیرته یو مشتري له الکترونيکي پیسوسره د کوم شي د اخیستلو پریکړه وکړي او له هغو پلورنځیو سره اړیکه ونیسي چې له انټرنیټ سره وصل وي او په مشخصه توګه د خریداري کلمه انتخاب کړي، په پایله کي الکترونيکي پیسې په اتومات ډول د هغه شخص له کمپیوټر څخه د سوداګر او هټی-وال کمپیوټر ته لیږدول کيږي او سوداګر کولای شي انتقال شوي وجه د اجناسو له انتقال نه مخکي د مشتري له بانکي حساب څخه تر لاسه کړي.

دلومړي ځل لپاره نغدې الکترونیکي پیسې د هالنډ په یوه شرکت کې تر استفادې لاندې ونيول شوی او د ۱۹۹۵م کال د اکتوبر په میاشت کې یې اعلان وکړ چې یاد شوي شرکت کولای شي شخصي کمپیوترونو ته نغدې الکترونیکي پیسې واستوي.

۴. الکترونیکي چکونه: دا چکونه د انټرنیټ استفاده کوونکو ته اجازه ورکوي چې د خپل حساب صورت په مستقیمه توګه د کاغذي چک له استولو پرته پرداخت کړي. په دې صورت کې چک په خپل شخصي کمپیوتر کې لیکل کېږي او بل کس ته استول کېږي چې په خپل نوبت سره بانکي حساب ته استول کېږي. که تر لاسه کوونکی بانک اعلان کړي چې الکترونیکي چکونه درست یا صحیح دي په دې حال کې د استوونکي له بانکي حساب څخه یو مبلغ د تر لاسه کوونکي حساب ته استول کېږي.

بانکداران په دې عقیده دي د الکترونیکي چکونو لګښت د کاغذي چکونو په پرتله ۳/۱ ځله اقتصادي دي. دغې فایده ته چې په پایله کې یې د لګښتونو کموالی ترلاسه کېږي د زیاتو شرکتونو له لوري ترجیح ورکول کېږي.

الکترونیکي معاملات او په سوداګرۍ کې د هغوی ګټې:

د دې لپاره چې د الکترونیک په مفهوم باندې وپوهیږو، غوره ده له تخنیک څخه د استفادې په تړاو د تجارت مطالعه وکړو. په ۱۹ مه پېړۍ کې کولای شو له تخنیک سره په تړاو د تجارت ارزیابي وکړو چې په دې پړاو کې په بشپړه توګه د بیل شکل لرونکی دي. دغه خصلت کولای شو د تولید د ماهیت له مخې په ښه توګه مطالعه کړو ځکه په اقتصاد کې له تولید څخه موخه د ګټې لاسته راوړل دي. د دې موخې لپاره په تجارت کې له پرمختللي تخنیک څخه استفاده کېږي تر څو په خورا کم لګښت سره زیات مفاد تر لاسه شي او په ورته وخت کې د وخت له ضایع کیدلو څخه مخنیوی وشي. د تجارت په ډګر کې د معاملاتو لپاره له کمپیوتر او انټرنیټ څخه استفاده کول لاندې ګټې لري.

۱- امنیت: د اچې له لومړي سر نه د بشر په تاریخ کې د پیسو لېږد را لېږد تر ټولو مهمه ستونزه جوړوي چې امنیتي وضع او داسې نوري ستونزې له ځانه سره درلودې چې د تخنیک او علمي پیشرفت له کبله د پیسو د انتقال یا لېږد اسانتیا مساعده شوه چې تر ټولو مهمه وسیله یې له کمپیوتر او انټرنیټ څخه عبارت دي.

۲- سرعت: په دې برخه کې زموږ موخه په ګړندی توګه د تجارتي معاملاتو تر سره کولو څخه عبارت دي ځکه په خورا کم وخت کې له انټرنیټ څخه د استفادې له کبله زیات تجارتي معاملات تر سره کیدی شي چې د تجارت دغه ډول نن ورځ نړیوال شکل غوره کړیدی.

۳- **آسانتیا او سادګی:** کولای شو دغه ډول ګټې د ورځني تجارت په ساحه کې مطالعه کړو یانې (یعنې) له کمپیوتر، انټرنیټ او پرمختللو وسایلو څخه ګټې اخیستلو په لړ کې په کم وخت کې شیان او توکي و لېږدولای شو او په آسانی سره د هغوی معادل قیمتونه تادیه کړو. د څو کسانو په ځای کولای شو د یوه ماشین په واسطه زیات کار په موثره اندازه تر سره کړي چې دا پخپله د سادګۍ او اسانتیا څرګندوونکي ده. د یوه بتن په کیکارلو سره د نړۍ په هر ګوټ کې خپل مورد نظر توکي تر لاسه کړو.

۴- **کم لګښت:** د اجناسو د تبادلې په برخه کې د کمپیوتر او انټرنیټ له تخنیک څخه د استفاده کولو په ترڅ کې یوازي برق په مصرف رسېږي نور کوم جنسي او ډولي مخارج نه واقع کېږي، نوپه دې اساس د جنس او پیسو د ارزښت په برخه کې کوم تغیر نه واقع کېږي او نه کوم کاغذ مصرفیږي او نه یې د لېږد لپاره کومو لګښتونو ته اړتیا لیدله کېږي، په ورته توګه د وخت له ضایع کیدلو څخه مخنیوی هم د یادوني وړ ګڼل کېږي.

۱. **د انساني تیروتنو کموالی:** له ورته سیستم څخه یوه موخه په ډولي محاسباتو کې د تیروتنو له کموالي څخه عبارت ده چې د معاملاتي جنس په برخه کې د هغه معین ادرس او مدرک ټاکي چې د سرګردانۍ لامل نه ګرځي، نو په دې اساس له کمپیوتر او تخنیک څخه د ګټې اخیستنې په لړ کې د راکړې ورکړې په ټول بهیر کې کومه خطا یا تیر وتنه نه واقع کېږي حتی که چیرته کومه غلطې واقع هم شي په خورا لنډ وخت کې موندل کیدی شي.

۲. **د مدیریت غوراوی یا موثریت:** د مدیریت له بهبود څخه موخه دا ده چې له کمپیوتر او انټرنیټ څخه د استفادې کولو په ترڅ کې کولای شو یو غوره مدیریت منځته راوړو او د تخطې په ترڅ کې له لنډ ځنډ نه وروسته مسؤل مدیر ته اطلاع ورکړه شي. له دغه تخنیک څخه د ګټې اخیستلو په لړ کې د شایسته سالاري اصل مراعات کېږي او یوه سالمه او شفافه رهبري منځته راځي.

۳. **له پېرودونکو سره غوره اړیکې:** له کمپیوتر او انټرنیټ څخه د ګټې اخیستلو په لړ کې کولای شو له مشتریانو یا پېرودونکو سره غوره متقابلې اړیکې قایمې کړو. داچې د ورته وسایلو د استعمال په درشل کې کارونه په ګړندی توګه تر سره کېږي، نو ددې لپاره کافي وخت موندل کېږي تر څو ورته اړیکې وساتلای شو چې د ورته اقتصادي اړیکو په ترڅ کې دمفاد زیاتوالی تحقق مومي.

د پیسو ارزښت :

د دې لپاره چې د پیسو په ارزښت باندې بحث وکړو ښه به وي تر یوه ځایه پخپله د ارزښت په

باره کي خبري وکړو او وروسته د هغو عواملو په اړه بحث او څېړنه وکړو چې د پیسو په مفهوم کي نغښتل شوی دي.

پوهیږو چې په یوه جنس کي د رانیولو د قدرت شتون د ارزښت څرگندونه کوي. د ارزښت د لرلو په ترڅ کي یو جنس د تبادلې وړتیا تر لاسه کوي. څنگه چې امتعه پخپله د اقتصادي خواصو لرونکې ده یانې (یعنې) پخپله په یوه بل جنس باندې د بدلولو وړتیا لري، او د انسان ځینې اړتیاوې پوره کولای شي، نو سوال مطرح کیږي چې په پیسو کې دغه خواص موندل کیږي او کنه؟، په ځواب کې ویلای شو چې له کوم قید او شرط پرته په پیسو کې دغه ډول خاصیت شتون لري او په واسطه یې توکي اخیستل کېدی شي، نو په دې اساس په لومړۍ سر کې ویلای شو چې پیسې په خپل ذات کي یو ډول شی او د ارزښت لرونکې دي.

د پیسو د ارزښت تثبیت او د هغې د عمل کرد ډول د پولی سیاستونو له مهمو مسایلو څخه ګڼل کیږي او کولای شو ارزښت یې د پیسو د داخلي او خارجې ارزښت له مخي تر مطالعې لاندې ونیسو. په بیلابیلو حالاتو کي د پیسو ارزښت بیا هم متنوعه یا نامساوي دي چې موږ یې د هر یوه په برخه کي لږ ډیر بحث کوو، خو د مقدار او عرضې له مخي د پیسو دوه ډوله ارزښتونه تر مطالعې لاندې نیول کیږي چې په لاندې ډول دي: د پیسو داخلي ارزښت او د پیسو بهرنی ارزښت چې په خپل نوبت سره دغه ارزښتونه په نورو ارزښتونو باندې ویشي:

۱. د پیسو اسمي ارزښت

۲. د پیسو حقيقي ارزښت

۳. د پیسو ذاتي ارزښت

۴. د پیسو اعتباري ارزښت

۵. د پیسو داخلي ارزښت

۶. د پیسو بهرنی ارزښت

۱. د پیسو اسمي ارزښت: دا له هغه ارزښت څخه عبارت دی چې د پیسو د نوم بیانوونکي دی لکه ۱۰-۲۰-۳۰ افغانۍ چې د طلا د مقدار څرگندونه کوي او پیسو ته د مقابل جنس په وړاندې د تبادلې وړتیا یا ځواک ورکوي.

۲. د پیسو حقيقي ارزښت: دا له هغه ارزښت څخه عبارت دی چې د پیسو د جذب د قدرت څرگندونه کوي یانې (یعنې) په هره اندازه چې د جنس په مقابل کې د پیسو د جذب قدرت زیات وي، په هماغه اندازه د لوړ حقيقي ارزښت لرونکي دي چې د پیسو د دغه حقيقي ارزښت کموالی او زیاتوالي د یوه هېواد د تادیاتو په بیلانس پوري اړه لري. د یوه هېواد د تادیاتو له بیلانس څخه

مقصد د هغه هیواد د صادراتو او وارداتو مطالعه ده او په هره اندازه چې د یوه هیواد واردات زیات وي په هماغه اندازه یې د شیانو او خدمتونو په مقابل کې د پیسو د جذب قدرت زیات وي.

۳. د پیسو ذاتي ارزښت: د اله هغه ارزښت څخه عبارت دی چې له پیسو څخه د انکار په ترڅ کې هم خپل ساتل کیدی شي چې دغه پېښه د ذاتي ارزښت څرګندونه کوي او په توکو باندې د تبادلې وړتیا لري.

۴. د پیسو اعتباري ارزښت: اعتباري ارزښت له هغه ارزښت څخه عبارت دي چې پیسې یې د یوې معینې ساحې په حدودو کې لري. دغه حقیقت د دولت د شتون نمایندګي کوي چې د اړتیا په ترڅ کې د نورو هیوادونو په اسعارو باندې هم تبادله کیدی شي.

۵. داخلي ارزښت: د پیسو داخلي ارزښت کولای شو له دوو لوریو تر مطالعې لاندې ونیسو.

الف: د عرضه شویو پیسو مجموعه

ب: د توکو مجموعی مقدار.

د ورته ارزښت د تثبیت په برخه کې مجبور یو د ټولو توکو د مقدار په مقابل کې د ټولو پیسو مقدار وضع کړو او له هغه څخه د پیسو د ارزښت څرګندوالی استخراج کړو. دا پېښه په ډاګه کوي چې د پیسو د داخلي ارزښت د تثبیت په برخه کې یوازې د پیسو مجموعي مقدار نشي کولای موږ ته قناعت راکړي، ځکه دا د توکو د مجموعي مقدار څرګندوالی دی چې د پیسو د ټول ټال مقدار په وړاندې د خپل ځان ارزښت جوړوي

ټول ټال قاعده دا ده چې د پیسو ارزښت له قیمت سره معکوساً متناسب دي (یعنې) که چیرته د پیسو ارزښت زیاتوالی ومومي، قیمتونه کمېږي او برعکس که چیرته د پیسو ارزښت نزول وکړي، د توکو قیمتونه لوړوالی مومي.

که چیرته ټول ټال مقدار په m د دوران سرعت په v د قیمتونو سطحه په p او د توکو مقدار په t سره قبول کړو، په دې ترڅ کې د قیمتونو د نرخ یا سطح ساده فورمول تر لاسه کولای شو، پداسې ډول چې $m.v = p.t$ وپېژنو چې m له $p.t/v$ سره مساوي کېږي. که چیرته و غواړو چې د قیمتونو د نرخ فورمول تر لاسه کړو، کولای شو له یاد شوي فورمول څخه یې په ساده توګه استخراج کړو چې له $p = m.v/t$ څخه عبارت دی، دغه فورمول په حقیقت کې د پیسو د تیوري د آغاز فورمول دی چې وروسته په مفصله توګه ورباندې بحث کوو.

۶. د پیسو خارجي ارزښت: دغه ارزښت د داخلي ارزښت په خلاف دی چې پشټیوانه پکې مدنظر نه نیوله کېږي خو د پیسو د خارجي ارزښت په برخه کې پشټیوانه مدنظر نیول کېږي. په دې

ترتیب هر ډول پیسې له خپله ځانه طلايې ارزښت لري چې د پولې سیاست په اصطلاح کې ورته (اسمي ارزښت) ویل کېږي .

د پیسو اسمي ارزښت له هغه اندازه سرو زرو څخه عبارت دی چې یو هیواد یې د خپلې اقتصادي وړتیا او ځواک له مخې د پیسو په نړیوال وجهې صندوق یا I. M. F کې ثبت کوي.. د پسو طلايې تعریف په لاندې ډول دي.

د پیسو طلايې تعریف له هغه مقدرا طلا څخه عبارت دی چې په I. M. F کې ثبت شوي وي. په پورته بحث کې و ویل شول چې هر هیواد د خپلو اقتصادي سیاستونو او ځواک له مخې د خپلو پیسو ارزښت د ځانګړو موخو د لاسته راوړلو په موخه د طلا د مقدار په واسطه تثبیت کوي.

د نړۍ تر ټولو ارزښتمنې پیسې ډالر دي یانې (یعنې) چې د یوه واحد طلايې تعریف یې ۰.۸۸۶۷۱ ګرام سره زر دي چې د افغاني پیسو په مقابل کې د ۰.۰۰۰۲۲۲ ګرامه طلايې تعریف لرونکي دي.

د تادیاتو بیلانس هم د پیسو د خارجې ارزښت په برخه کې قوي تاثیرات لري. که چیرته د تادیاتو بیلانس مثبت شکل ولري ، دا معنا پیاده کوي چې هیواد ته زیاته طلا او بهرنی اسعار د ننه شويدي او د هغوی په واسطه د پیسو داخلي ارزښت تقویه شويدي او بر عکس دهغې دا معنا ورکوي چې ګواکي له هیواد نه په زیاته پیمانه سره زر او باندني اسعار وتلی دي او یا کیدی شي دغه حالت پانګي اچوني ته د زمينې برابریدلو په معنا واخیستله شي.

۳-۵ د پیسو د مقدار له مخې د هغوی د ارزښت د تثبیت میتود.

لکه مخکې چې هم ورته یادونه وشوه چې $m.v=pt$ دی، چې په دې ځای کې m د پیسو له مقدرا v د پیسو د دوران له سرعت، p د تولید شویو شیانو له قیمت او T د شیانو له مقدرا څخه عبارت دي. که و غواړو د M له مخې د پیسو ارزښت تثبیت کړو، د پیسو د دوران د ثبات په ترڅ کې لرلای شو چې $M=P.T$ همدا شان پایله تر لاسه کوو چې ارزښتونه او قیمتونه یو له بل سره معکوساً متناسب دي .

د ریاضې له مخې کولای شو دغه موضوع په لاندې ډول ولیکو.

$$P=M/T \text{ د دې لپاره چې پوه شو } V=T/M.$$

د دې لپاره چې قیمتونه او ارزښتونه یو تر بله معکوسه اړیکه لري ، نو اوس که چیرته د پیسو ټول ټال مقدرا یعنې M د M_0 په اندازه زیاتوالی وکړي د پیسو په مقدار کې د ارزښت کوم ډول بدلون منځته راځي ، وګورئ چې د د ریاضې له مخې څه ډول تصور کېږي.

$$1 \dots \dots \dots To/M_0 = V \cdot$$

$$۲.....V_t=To/Mo+ M$$

که چیرته له دوهم فرمول څخه لمړنی فرمول تفریق کړو لرلای شو چې

$$V = V_t - V_o = To/Mo + M - To/Mo = To - Mo - To(Mo + M) / Mo(Mo + M) = (To * Mo - To * Mo - To * M / Mo(Mo + M)$$

$$۳.....(v = - To * M / Mo(Mo + M) \text{ بڼه لرلای شو چې}$$

د موضوع د وضاحت په موخه لاندې مثال ته پام وکړئ:

مثلاً: د پیسو مجموعي مقدار ۲۰۰ ملیارده او دهغوی په مقابل کې د شیانو مقدار ۲۰۰ ملیارده دی، نو که چیرت، د پیسو مجموعي مقدار د ۲۰ ملیارد په اندازه زیات شي، د ارزښت بدلون به د فرمول مطابق په لاندې ډول وي:

$$(M + M_0)M / M_0 * V = -T_0$$

$$۲۰۰ * ۲۰۰ - ۲۰۰ = (۲۰۰ + ۲۰۰) ۴۴۰۰۰ \sim ۴۰۰۰۰ = \text{او که وغواړو فیصدې یې تر لاسه کړو، نو}$$

لرلای شو چې ۰.۹- ۰.۹٪

د پیسو له ارزښت سره په تړاو له پورتنی مثال څخه د اړایله تر لاسه کېږي چې د توکو په مورد کې د پیسو د دوران سرعت ۰.۹- ۰.۹٪ دی. د منفي حالت در لودل د دې ښودنه کوي چې د تولید شویو توکو د دوران سرعت ۱۰۰٪ دی او ۰.۹- ۰.۹٪ د دې ښودنه کوي چې د ۲۰۰ ملیارد افغانیو په مقدار له ۱۰۰٪ تولید شویو شیانو څخه ۰.۹- ۰.۹٪ شیانو ته دوران نشي ورکولای اویوازې ۲۰۰ ملیارده افغانۍ کولای شي ۹۱.۰٪ تولید شویو شیانو ته دوران ورکړي.

نو نتیجه تر لاسه کوو چې زموږ پیسې د خارجي اسعارو په مقابل کې کم ارزښت لري او د خارجي اسعارو په مقابل کې د هغوی ښکته والی په بازار کې د قیمتونو د ودې څرگندونه کوي.

په دریم څپر فرمول کې د پیسو د لیږوالي په ترڅ کې برعکس مطلب لیدل کېږي او مثبت حالت تر لاسه کېږي او ټول پورتنی مطالب خپل ځانته معکوس شکل اختیاروي .

۳-۶ د پیسو د مقدار په اړه د پوهانو نظرونه:

د پیسو د مقدار تیوري: د پیسو د مقدار تیوري په لومړۍ سر کې د مرکانتلیستي مکتب د لاروي، فرانسوي پوه J. boden له لوري منځته راغله خو کلاسیک امریکایي او انګلسي پوهان هر یو فیشر او دیوید ریکاردو د پیسو د مقدار د تیوري اصلي بنسټ ایښودونکي ګڼل کېږي. د ډیویډ ریکاردو نظریات: ډیویډ ریکاردو د پیسو د مقدار د تیوري بنسټ ایښودونکی او د کلاسیک مکتب مشهور پوهان ګڼل کېږي. هغه عقیده درلوده چې پیسې باید سل فیصده د طلا پشتیوانه ولري.

د هغه په عقیده پیسې یوازې د تبادلې وسیله دي او له دې پرته یې د پیسو بله دنده په رسمیت نه پیژندله ، د ریکاردو په آند د قیمتونو لوړوالی او ټیټوالی چې په مجموع کې د پیسو د مقدار د بدلون له امله منځته راځي یانې قیمتونه د پیسو د تغیر تابع دي. ریکاردو د لومړي حل لپاره د $M=P.T$ په ډول د پیسو د مقدار فرمول منځته راوړ او د همدې فرمول په مرسته یې وکړای شول د قیمتونو فرمول هم ترلاسه کړي یانې $P = M/T$. په دې صورت کې ریکاردو د قیمتونو د سطح د ثبات په موخه د پیسو د ټول ټال مقدرا په واسطه له نورو ټولو عواملو څخه صرف نظر وکړ او پورتنی فرمول یې د ټولو پوښتنو حل و باله چې پورتنی فرمول د نړیوال تجارت په ډگر کې د هیوادونو تر منځ هم صدق کوي . په دې ترتیب د هیواد په داخل کې د طلا د زیاتوالي په ترڅ کې د توکو په مقابل کې قیمتونه کمېږي او په نتیجه کې یې صادرات لوړیږي ، او بهرنیان په ارزانه توګه توکي تر لاسه کوي ، برعکس که چیرته په هیواد کې د توکو قیمتونه لوړ شي نو دغه پېښه واردات تشویق کوي او بهرنیان په لوړ نرخ سره په هېواد باندې توکي پلورلای شي. دغه پېښه تر هغه وخته زیاتوالی مومي تر څو چې صادرات ورو ، وروعودي سیر او واردات ورو ، ورو نرولی سیر خپل کړي تر څو د تعادل نقطه منځته راشي.

په دې توګه لیدل کېږي چې د وړاداتو د زیاتوالي په ترڅ کې له بهرنیو هیوادو څخه هیواد ته زیات توکي راوړل کېږي او په پایله کې یې صادرات کمیږي او هیواد ته په کمه اندازه طلا ورادیږي. دغه پېښه د دې لامل ګرزي تر څو د تعادل حالت له منځه ولاړ شي ، د عدم تعادل دغه حالت هغه وخت منځته راځي چې صادرات زیاتوالی وکړي او د صادراتو کموالی د تعادل تر نقطې پوري دوام کوي.

د فیشر نظریات (۱۸۷۰-۱۹۴۷): امریکایي پوهان فیشر د (د پیسو د رانیولو قدرت) په نامه خپل کتاب کې د ریکاردو نظریات بشپړ کړل او هغه د پیسو د مقدار د تیوري د بشپړ فورمول د وړاندې کوونکي په صفت و پیژندل شو، خو تر دغه پوه د مخه د J. Stmill په نامه یوه بل فرانسوي عالم چې د ډیویډ ریکاردو له طرفدارانو او د سیاسي اقتصاد د اصولو په نامه دیوه کتاب لیکوال هم دی د (۱۸۰۶-۱۸۷۳) تر منځ یې ژوند درلود د پیسو د مقدرا د تیوري په فرمول باندې یې کار کړیدی. Stmill عقیده درلوده چې د پیسو د ټول ټال مقدار تر څنګه د پیسو د دوران سرعت هم اساسي رول لري. د پیسو د دروان سرعت د اقتصادي او حقوقي واحدونو تر منځ د یو واحد پیسو د گردش له دفعاتو څخه عبارت دی.

فیشر د استیمل له نظریاتو څخه په استفادې سره په دې باوري شو چې د پیسو له ټول ټال مقدرا سره په څنګ کې په فزیکي ډول د چیک په ډول دفتري یا تحریري پیسي هم د پیسو په ټول ټال مقدرا باندې تاثیر اچوي. نوموړی په دې عقیده شو چې دفتري پیسې د فزیکي پیسو په څیر د دوران د سرعت لرونکي دي.

فیشر د پیسو ټول ټال مقدار په M ، د پیسو د دوران سرعت په V ، د تحریري پیسو مقدار په M او د پیسو د دوران سرعت په $\bar{V}$ سره وښود چې په مجموع کې یې د پیسو د مقدرا د تیوري تر ټولو بشپړ فرمول منځته راوړ.

$$\text{یعنی } MV + MV = P \cdot T \dots\dots\dots ۱$$

په دې ځای کې دوه نقطې خورا اهمیت لري

د پیسو د دوران سرعت ثابت فرض شوی دی.

تحریري پیسې د حقیقي پیسو په اساس ایجاد کېږي. دفتري پیسې حقیقي پیسې دي. نو ویل کېږي چې تحریري پیسې او د پیسو د دوران د سرعت ثابت ساتل د پیسو د مقدار د تیوري د تفکر اساسي برخې دي. د موضوع د وضاحت په موخه لاندې مثال ته پام وکړئ:

فرضاً که د یوه هېواد تجارت د دوران له مخې ۵۰۰ افغانۍ وي او د ورته دوران د ساتلو په موخه د اړوند تجارت شرکت د ۵۰ میلیونه افغانیو په ساتلو باندې مجبور وي، اوس د یاد شوي شرکت د تجارت د پیسو دوران دوه چنده یعنې ۱۰۰ میلیونه افغانۍ تثبیت کېږي. د پیسو د مقدار د تیوري د اصل له قبلولو سره، باید د اړوند شرکت د تجارت د پیسو د دوران ساتلو په موخه ۱۰۰ میلیونه افغانۍ یانې ۱۰٪ قبولي شي، لیدل کېږي چې د پیسو د دوران د سرعت د ثبات له ډاډ سره سره کله چې د تجارتې شرکت د پیسو دوران زیاتوالې وکړي، د ساتل شویو پیسو مقدار هم دوه چنده یانې له ۵۰ میلیون څخه ۱۰۰ میلیونو ته زیاتوالی مومي. همدا شان لیدل کېږي چې د دفتري پیسو ټول ټال مقدار هم فرض شوی دی چې له حقیقي پیسو سره ۱۰۰٪ متناسب زیاتوالی کوي.

د پیسو د مقدرا تیوري هم د نورو هغو په څیر د پوهانو تر زیاتو نیوکو لاندې راغلي چې دغه نیوکې یا انتقادات په ځانګړې توګه د (البرت افتاؤن، او ناګاروه) په نامه د دوو فرانسوي علماؤ له لوري مطرح شوي دي.

د پیسو د مقدار په تیوري باندې نیوکې:

۱. د پیسو د مقدرا په تیوري باندې د افتالیون نیوکې له دوو لوریو مطرح شوې دي.

الف: کولای شو د پیسو مقدار د هغوی د جوړښت له مخې مطالعه کړو.

ب: هغه عوامل چې په خپلواکه توګه له وړاندې شوي فرمول څخه عمل کوي.

الف: افتالیون عقیده درلوده چې د دوران قبول شوي سرعت په ثابته توګه د پیسو د مقدار د تیوري له لوري غیر منطقي برېښي. دی ددغې نیوکې د ثبوت لپاره له پخواني مثال څخه یادونه کوي.

که تجارتي دوران ۱۰۰٪ زیاتوالي وکړي، نشو کولای قناعت وکړو چې د پیسو سرعت هم د تجارتې دوران د زیاتوالي په څیر زیاتوالی کړیده. په پخواني مثال کې چې د پیسو د دوران سرعت ۱۰ فرض شوی وو، د تجارتي دوران له زیاتوالي سره ممکن د پیسو د دوران سرعت د ۱۵ او یا ۱۹ عدد وښې، له همدې کبله نشو کولای د فیش له لوري د وړاندې شوي فرمول $MV+MV=P*T$ په صحت باندې باور ولرو.

ب: د پیسو ټول ټال مقدار یانې حقيقي او دفترې پیسې کولای شي د پیسو د مقدار د تیوري په څیر عمل وکړي، ځکه د دې نظر خلاف چې تصور یې کاوه، دفترې پیسې له فزیکي پیسو سره ۱۰۰٪ متناسبې دي، منځته راځي، عمل کوي او دفترې پیسې کولای شي د فزیکي پیسو په پرتله زیاتوالی یا کموالی وکړي. دغه امر هم په ډاگه کوي چې د پیسو د مقدار ورکولو شوي فرمول د کار وړ ندي.

د انتالیون له نظره مستقل عوامل هم کولای شي د پیسو د مقدار په وړاندې شوي فرمول باندې اثرات وغورځوي. د مثال په توگه د ځینې پدېدو اثرات کولای شي په لومړي پړاو کې قېمتونو ته بدلون ورکړي، مثلاً د نرخونو د لوړوالي په ترڅ کې د پیسو د ټول ټال مقدار زیاتوالی ایجابيږي، په ۱۳۵۷م ه.ش، کال کې زموږ په هیواد کې هم ورته پدېده منځته راغلي وه یانې په دې کال کې د جگړې د را منځته کیدلو له کبله د ښار اړیکې وشلیدې او قیمتونو لوړوالی وموند، دولت ددې لپاره چې د د قیمتونو د لوړوالي په تناسب د معاش د سطح له نزول څخه مخنیوی وکړي، په لومړۍ سر کې د نظامي منصوبینو معاشات لوړ کړل او وروسته یې د دولت د کارمندانو مزد او معاش ته زیاتوالی ورکړ. له مثال څخه په ډاگه کېږي چې په لومړۍ پړاو کې پرته لدې چې په لومړۍ پړاو کې پرته له هغه چې په جنګ کې ده پیسو په مجموعې کې ډیر توپیر راشي قیمتونه په جنګ کې چې خپله یو ټولنیزه پدیده ده بدلون یا توپیر نه منونکی دي. او دقیم (نرخونو) دسطحې لوړوالی د دې باعث شو چې د پیسو ټول ټال مقدار زیات شي. چې په پایله کې دپیسو د تیوري په اندازه برعکس نسبت راشي.

د ناگارو نظریات: ناگارو په خپلو نظریاتو کې د کینز نظریات خپل اساس ګرځولي او مخالفه عقیده لري چې بازار ته نشر شوي ټولي پیسې سره اوږي، را اوږي او په مقابل کې یې تولیدات هم ورته لوبه کوي، بلکې په دې عقیده وه چې ټولي پیسې د دولت له لوري ساتل کېږي او یا زیرمه کېږي، د مثال په توگه که چیرته د پیسو ټول ټال مقدار ۲۰۰ میلیونه فرض کړو، ۱۸۰ میلیونه یې بازار ته وړاندې کېږي او پاتې ۲۰ میلیونه یې زخیره کېږي، په مقابل کې یې توکي هم له ورته قانون څخه برخورداره دي له همدې کبله ناگارو د پایلې اصل ته رسیږي.

- کله چې د پیسو ټول ټال مقدار بدلون وکړي او د هغه متناسب د توکو ټول ټال مقدار هم بدلون وکړي، د قیمت په سطحه کې کوم بدلون نه راځي.

- که چیره د پیسو په ټول ټال مقدار کی زیاتوالی ولیدل شي ، زیات شوی مقدار بازارته نه واردیږي ، نو بیا هم د قیمتونو په سطحه کی بدلون نه لیدل کیږي.
- د توکو د بدلون د ثبات او پیسو د ټول ټال مقدار د زیاتوالي په ترڅ کی د قیمتونو سطحه بدلون کولای شي.

ددريم څپرکی دمطالبو لنډيز :

د بانکوټونو تکامل، له تکنالوژي او تخنیک څخه د تبادلې او تجارت په ډگر کی استفاده کول، د پیسو د دوران سرعت، له اقتصادي عواملو سره د هغوی تړاو، په دې اړه د علماؤ نظریات او داسي نور د ددې څپرکی له مهمو موضوعاتو څخه گڼل کیږي.

همدا شان د څپرکي په اوږدو کی د ځیني مفاهیمو له مطالعې نه و پوهیدو چې په ټولنه کی د پیسو د مقدار زیاتوالی یا کموالي په نرخونو ، مزد او معاش باندې څه اغیز شیندي.

همدا شان یادونه وشوه چې د تکنالوژي په برخه کی د بشر لاسته راوړني خورا زیاتي او پراخي دي نو نه یوازي په خدماتو کی ترې استفاده شویده بلکي په اقتصادي ساحاتو کی هم گټه تري اخیستل شویده.

د یوه بیل نظر په توگه مو مطالعه کړه، په هره اندازه چې د پیسو د دوران سرعت زیات وي په هماغه اندازه یې د جذب قدرت زیاتیږي او د سرمایې د جوړښت سبب گرځي چې د سرمایې جوړښت په خپل سر په ټولنه کی د عرضې او تقاضا د زیاتوالي لامل گرزي چې دغه اقتصادي عوامل د ټولني په اقتصادي ، اجتماعي او سیاسي ساحاتو باندې هر اړخیز تاثیرات لري .

د درېم څپرکی پوښتنې:

۱. خو ډوله الکترونيکي پیسې پیژنئ؟
۲. د پیسو د ارزښت د تثبیت په برخه کې څه معلومات لرئ، له اقتصادي لحاظه یې واضح کړئ؟
۳. د پیسو د حجم په برخه کې څه معلومات لرئ؟
۴. که چیرته د پیسو مقدار زیاتوالی وکړي ، د فورمول له مخې یې په ټولنه کې د دوران سرعت تثبیت کړئ؟
۵. د پیسو د دوران د سرعت زیاتوالی او کموالی سره مقایسه کړئ؟
۶. د پیسو د داخلي او خارجي ارزښت په هکله معلومات ورکړئ؟
۷. د پیسو رسمي ارزښت بیان کړئ؟
۸. د پیسو حقیقي ارزښت واضح کړئ؟

انفلاسیون او مالي با زارونه

ټوليزه موخه:

د انفلاسیون ماهيت او مفهوم او تعريف

د زده کړي موخې: د دې خپرکي په پای کې له محصلينو څخه هيله کېږي چې:

۱. انفلاسیون وپيژني
 ۲. د انفلاسیون ډولونه او په ټولنه کې د هغه مثبت او منفي تاثيرات توضيح کړای شي.
 ۳. په اقتصادي معاملاتو کې د انفلاسیون تاثير و پيژني
 ۴. د انفلاسیون ډولونه واضح کړای شي.
- د څلورم خپرکي په لومړيو کې غوره ده چې د انفلاسیون په اړه بحث وکړو او د معنا او مفهوم له مخې مطالعه شي. د مفهوم او معنا له مخې د انفلاسیون د مطالعې اصطلاح د قيمت او ارزښت له نقطه نظره د پوهانو له لوري د انفلاسیون د مطالعې مفهوم پياده کوي په داسې حال کې چې ځيني نور پوهان انفلاسیون د هغه د ځواک او قدرت له ديده څخه مطالعه کوي، په دې معنا چې انفلاسیون د اقتصادي توکو د قيمت د لوړوالي او پيسو د ارزشت د کموالي په توګه پيژندل کېږي.

لکه څنګه چې پوهېږو د قېمتونو لوړوالی د انفلاسيوني خصوصياتو له ډلې څخه شميرل کېږي، په عين حال کې غوره ده چې له يو لړ اقتصادي اصطلاحاتو څخه استفاده وشي چې له عرضې او تقاضا سره په تړاو د انفلاسيون واقعي معنا افاده کوي يانې که چيرته د تقاضا تر کچې زياتي پيسې عرضه شي انفلاسيوني حالت منځته راځي.

انفلاسيون د مجموعي عرضې او تقاضا تر منځ د تناسب له داسې نشتوالي څخه عبارت دی چې د عرضې مقدار د هغې د تقاضا په پرتله زيات وي.

که چیرته د تعادل دغه الغا د مجموعي تقاضا په نفع وي نو د پیسو د ارزښت د کموالي او قیمتونو د لوړوالي، بیکاري د زیاتوالي او داسې نورو په څیرد انفلاسیوني خصوصیات ایجادوي. دا چې د انفلاسیون محل او مکان ولټوو چې په لومړۍ قدم کې په کومو محلاتو او ځایونو کې بروز کوي او وروسته په څه ډول ټول اقتصاد په بر کې نیسي، دغه محلات او ځایونه د مالي بازارونو تر عنوان لاندې مطالعه کولای شو، ځکه انفلاسیوني حرکات له همدې ځای څخه پیل کېږي. مالي بازارونو په عمده توګه لنډمهاله ګڼل کېږي ځکه دا ډول بازارونه د پیسو د ارزښت د بدلون له مخې د نوسان په حالت کې دي. نو په دې اساس دغه ډول بازارونه د ارزښت له تبادلي سره په تړاو له ۲۴ ساعتونو څخه، تر ۳ میاشتو پورې تعین شويدي چې دغه تغیرات د مزد او معاشاتو په ساحه، د بودجې کسر او لنډ مهاله خریداري په بر کې نیسي چې په لږ وخت کې زیاتې ستونزې منځته راوړي شي او د مالي بازارونو په واسطه له منځه وړل کېږي، او تولیدي موسسات د تولید له مخې تر زیات تاثیر لاندې راولي، ځکه دغه موسسات همېشه له مستقیمې او غیر مستقیمې تبادلي سره سرو کار لري او د دغو تبادلاتو ارزښت همېشه د پیسو له مخېسنجول کېږي او په دې اساس د اقتصادي نوساناتو د بروز سبب ګرزي چې همدغه اقتصادي نوسانات د بودجې د کسر لامل هم ګرځي او د مزد او معاشاتو په سطحه باندې مستقیم تاثیر لري، حتی د افرادو د حقيقي او اسمي عاید د بدلون لامل ګرځیدی شي. د پرانيسوا پيرو په نامه فرانسوي عالم مالي بازارونه دا ډول تعريف کوي: مالي بازار له هغه ځای څخه عبارت دی چې اقتصادي واحدونه پکېنې د قېمتي او راقو په څېر د ځینې اقتصادي ارزښتونو په مقابل کې معامله کېږي.

د انفلاسیون دمخنیوي لاري چاري.

د انفلاسیون ضد سیاستونه په دریو برخو ویشل شويدي :

۱- پولی سیاستونه

۲- مالی سیاستونه

۳- مستقیم کنترول

۱. **پولی سیاستونه :** د دولت له لوري د بانکي سود د بيو د لوړوالي او د ازاد بازار د عملیاتو له لاري د پیسو د عرضې مهار کول او کنترول د انفلاسیون د مخنیوي غوره چاره ګڼل کېږي. لدې لاري د پیسو عرضه کموالی مومي. که چیرته دولت د قرضې د اوراقو په پلور باندې لاس پوري کړي، د تجارتي بانکونو نغدې زیرمي کموالی مومي، ځکه د تجارتي بانکونو له لاري په تولیدي ساحاتو کې کموالی راځي. که چیرته دولت د ازاد بازار د عملیاتو له لاري اوراق و پلوري، دغه کړنه هم ورته اثرات په ځای پرېږدي. د سرمایه گذاري د ګټې د نرخ د زیاتوالي له لارې هم د پیسو عرضه کمېدلای شي چې د ټولي تقاضا حد را کښته کوي. د ګټې د نرخ زیاتوالی او د پیسو

د عرضې کموالی عملاً پولي تقاضا کموي خو د سرعت او میزان اثرات يې نه پیژندل کیږي.

په انګلستان کې له دوهم نړیوال جنګ نه وروسته د پولې سیاستونو دوره تر ټاکلي موخې هم زیاته طولاني شوه او اړوند پولي سیاستونه په اوږده موده کې موفق شول. څنګه چې د پولې عرضې تغیرات نشي کولای له کافي سرعت او لنډ مهاله نوساناتو سره په اقتصاد کې عمل وکړي، په دې اساس طولاني یا اوږده موده ورته مناسبه ده.

۲- مالي سیاستونه: که فرض کړو چې یوازی تقاضا زیاته شویده چې انفلاسیون یې منځته راوړي نو د تقاضا د کموالي په واسطه هم انفلاسیون مهارا و کنترول کولای شو. مجموعي تقاضا د دولتي تقاضا او خصوصي برخې له مخارجو څخه جوړې شوې دي، شدید انفلاسیون هغه مهال منځته راځي چې دولتي مخارج د پیسو د ایجاد په واسطه تامین شي نو په دې اساس ویل کیږي چې د دولت متعادل بودجه په دې برخه کې د دولت له غوره سیاستونو څخه شمیرل کیږي. د دې فرضې لامل دا دي چې په عمومي توګه د دولت د بودجې کسر د انفلاسیون معنا ورکوي او د بودجې کسر د پیسو د عرضې په واسطه تامین کیږي.

دوهمه مسئله دا دی چې په عمومي توګه د دولت مخارج غیر مولد دي او په بدل کې یې کوم عواید نه تر لاسه کیږي، مثلاً د نظامي مخارجو په مقابل کې کوم پولې درآمد نه تر لاسه کیږي، نو په دې اساس د قیمتونو زیاتوالي د انفلاسیون قاصد ګڼل کیږي چې د د دفاعي لګښتونو په څیر د غیر مولده لګښتونو د کموالي وړاندیز کوي. د ورته لګښتونو زیاتوالي د قیمتونو د ثبات هلې ځلې له خنډ سره مخ کوي خو له بله لوري د دولتي مخارجو کموالی هم نه شونی کیږي، په دې برسیره د زده کړې، روغتیا یې پرمختګ او داسې نورو په څیر د دولت زیات مخارج په ورځني اقتصاد کې ضروري مخارج ګڼل کیږي.

په کلي توګه دولتي مخارج په ټولنه کې د اشتغال د حفظ په برخه کې خورا مهم رول لري. په دې برسیره د دولتي لګښتونو د کنترول تر څنګ ټولنیز او سیاسي مسایل هم په دې برخه کې مهم رول لري چې په دې توګه د مالیاتو زیاتوالي د مجموعي تقاضا د کموالي په برخه کې یوه مهمه وسیله ګڼل کیږي، خو دولتي لګښت یوازي له مالیاتو څخه نشي تامین کیدی، که چیرته د دولت اضافي مخارج د مالیاتو په واسطه تامین کیدی شی نو پکار دی چې دوو پوښتنو ته ځواب و ویل شي.

لومړی دا چې باید تر کومه بریده د خصوصي برخې لګښت او تر کومه بریده د خصوصي برخې پانګونه کموالی و مومي او د دې موخې لپاره له کوم روش او میتود څخه استفاده وشي.

په درآمد باندي مالیات وضع کول او په انتقالی پرداختونو کې بدلون را منځته کول تر یوه حده د خود کار متعادل رول لوبولای شي، د قیمت او مالیاتو د زیاتوالي په واسطه د درآمد لویه برخه

برداشت کيږي، خو اتوماتیک متعادل په صنعتي اقتصاد کي د تقاضا د نوساناتو مقابله نشي کولای او نشي کولای اضافي تقاضا او د انفلاسیون مشکلات له منځه یوسي خو مسله بیا هم دومره ساده نه ده د نرخونو اومالیاتو زیاتوالی د کار او فعالیت انگیزه تر تاثیر لاندې راوړي او په اوږده مهال کې د اقتصادي ودي نرخ کموي. د لګښت د کموالي لپاره کولای شو له غیر مستقیمو مالیاتو څخه هم استفاده وکړو. په شیانو باندی د مالیاتو د وضع کولو په صورت کي ممکن د اقتصاد په یوه ځانګړي برخه کي هغه اضافي تقاضا محدوده کړل شي چې محدود کېدل یې اړین وي.

۳- د قیمت او درآمد د کنترول مستقیم سیاست:

کله چې مالي پولي سیاستونه و نکرای شي په موثره توګه د انفلاسیون مخنیوی وکړي، ځیني دولتونه له ورته سیاستونو څخه استفاده دکوي.

د دې سیاست له مخي دولت موخه ټاکي چې په اقتصاد کي د مزد زیاتوالی نشي کولای تر کټه زیات شي، په دې اساس د مزد کنترول هم کولای شي د تولید د لګښت د کنترول له لاري د انفلاسیون له بدو اثراتو څخه مخنیوی وکړي او د کارګرانو د مزد د کنترول له لاري د توکو لپاره ثابت نرخ وساتي.

د انفلاسیون د منځته راتګ علتونه او ډولونه:

دا چې د پیسو د زیاتې عرضې له کبله د توکو د قیمتونو لوړوالی د انفلاسیون مفهوم افاده کوي، نو په ټولنه کی د پیسو دزیاتوالي علتونه په لاندې ډول دي:

۱. په هېواد کې جګړه
۲. د تولید شویو توکیو به مورد کې د توکو د تقاضا زیاتوالی
۳. د غیر اقتصادي پانګونې منځته راوړل
۴. د تادیایو د بیلانس له منځه تلل
۵. د هیواد له پولو نه ها خوا د هیواد د اتباعو فعالیت
۶. د زخیري په توګه له خلکو سره د مبالغو باقي پاتې کیدل.

۱- د جګړي له کبله دهیواد د اقتصادي، سیاسي او ټولنیزې اوضاع بدلون: دا چې جګړه پخپله په اقتصادي، سیاسي او ټولنیزه ساحه کي یوه بده پدیده ګڼل کيږي چې په پایله کي یې ټول ګټور نهادونه له منځه ځي او وضعیت په پشپړه توګه ګډوډيږي او بلاخیره د دولت مصارف په هره برخه کي زیاتيږي او اقتصادي نهادونه یې په ټپه دريږي. د جګړي په ترڅ کي دولت مجبورېږي چې د خپلو خساراتو د جبران په موخه پیسې نشر کړي چې په پایله کي یې قیمتونه لوړيږي او په ټولنه کي د انفلاسیون اثرات منځته راځي او کوم کسان چي ثابت عواید لري، له ورته اوضاع څخه متاثره کيږي.

۲. د تولید شوو توکو په وړاندې د هغوی د تقاضا زیاتوالی: دغه عوامل له دوو لارو په ټولنه کې د انفلاسیون لامل گرځي. الف: د دولت د مصارفو د زیاتوالي له کبله چې د بودجې له کسر سره مخ کیدل او له همدې کبله د نویو پیسو نشر کیدلو ته اړیستل چې د دغو نشر شویو پیسو له کبله قیمتونه لوړېږي. له بله لوري د دولت د لگښتونو د لوړوالي له کبله هم په ټولنه کې زیاتې پیسې خورېږي او د پیسو د ارزښت د رالوېدلو لامل گرځي چې په پایله کې یې انفلاسیون منځته راځي.

۳. په اقتصادي او غیر اقتصادي ساحاتو کې پانګه اچونه: په یوه ټولنه کې پانګونه په دوو ډولونو ترسره کیدلای شی چې یوه ته یې بشپړه او بل ته یې نیمګړې پانګه اچونه ویل کېږي. بشپړ یا کامل شکل یې هغه دی چې د پانګونې له تر سره کولو وروسته له هغه مدرک څخه یو کټه او اقتصادي ګټې هم تر لاسه شي، نیمګړې پانګونه هغه شکل ته ویل کېږي چې په استهلاکي ساحاتو کې تر سره شي چې د نوي تقاضا د را پورته کیدلو لامل ګرزي او په ټولنه کې د انفلاسیون اثرات را منځته کوي.

۴. د تادیاتو د بیلانس له منځه تلل: د تادیاتو له بیلانس څخه زموږ موخه په یوه هیواد کې د صادراتو او وارداتو تر منځ له تعادل یا انډول څخه عبارت ده. کله چې د صادراتو او وارداتو تر منځ توازن یا انډول له منځه ولاړ شي او د صادراتو په پرتله د هیواد د وارداتو کچه لوړه شي په دې ترڅ کې هیواد ته زیات اموال داخلېږي او د بهرنیو اسعارو په وړاندې کښته کېږي چې په ټولنه کې د انفلاسیون لامل ګرځي.

۵. مهاجرتونه د انفلاسیون د عواملو په توګه: یوه هیواد ته د مهاجرتونو کول هم د انفلاسیون له یو لړ عواملو څخه ګڼل کېږي چې د هیواد امنیتي وضع او یا د اشتغال پدېده یا د کار نشتوالی یې مهم رول لري او یا پخپله د یوه هیواد اقتصادي وضع ده چې په ټولنه کې د مهاجرتونو لامل ګرځي. پخپله انسان د تولید او عاید ایجاد ګر ګڼل کېږي کله چې هغوی له مهاجرت څخه را ستانه شي په څنګ کې ټولني ته یوه اندازه پیسې هم ورسره راځي او د دزیاتو پیسو د عرضې لامل ګرځي او په ټولنه کې د انفلاسیوني اثراتو د ایجاد لامل ګرزي.

۶. له خلکو سره اضافي پیسې: له دې جملې څخه موخه دا دی کله چې بانکي فعالیتونه په سمه توګه ترسره کېږي او د خلکو په زیرونو کې د بانکونو په وړاندې یو تضمین شتون ونلري، زیات خلک خپلې پیسې له خپل ځان سره ساتي او په بانکونو کې یې نه جمع کوي. او یا د ا چې د زېرمه شویو پیسو په مقابل کې ګټه او جوايز ونلري چې دغه پېښه هم د قیمتونو د لوړوالي سبب ګرزي او د قیمتونو لوړوالی پخپله د یوه انفلاسیوني حالت ښودونکی دی.

د انفلاسیون ډولونه:

د انفلاسیون ډولونه په لاندې ډول مطالعه کولای شو:

۱- د زیاتي تقاضا له کبله انفلاسیون یا (Excess Dumont Inflation):

که چېرته د قېمتونو صعود یا لوړوالی داسې وي چې مجموعي تقاضا ته په ګړندۍ توګه زیاتوالی ورکړي، د تولید مقدار هم زیاتوالی مومي. د کامل استخدام په ترڅ کې د تقاضا دغه ډول ګړندی زیاتوالی د انفلاسیون لامل ګرځي.

۲- مضمن انفلاسیون (chronic Inflation): دا هغه انفلاسیون ته ویل کېږي چې شدیداً عمیق وي او د حل لاره یې ستونزمنه وي.

۳- د ټیام شد قیمت له کبله د انفلاسیون فشار قیمت یا (Cost Push Inflation): د تولید د عواملو لوړوالی چې پایله یې د قیمتونو د لوړوالی لامل ګرزي.

۴- اعتباری انفلاسیون (Credit Inflation): دغه ډول انفلاسیون د بانکي سیستم یا نورو کړیډیټي واحدونو له لوري د نامطلوب کړیډیټ د زیاتوالی له کبله منځته راځي.

۵- خود افزا انفلاسیون یا (Creeping Inflation): دغه ډول انفلاسیون پخپله بهراني انفلاسیون منځته راوړي او د انفلاسیون د سرعت د زیاتوالي لامل ګرځي

۶- د تقاضا د فشار له امله انفلاسیون یا (Demund push Inflation): عملاً دغه ډول انفلاسیون د تقاضا د فشار او نورو عواملو د ثبات له نظره مطالعه کېږي. په دې ترڅ کې یوازې په بازار باندې د تقاضا فشار مطرح دي.

۷- د لګښتونو د زیاتوالي له کبله منځته راغلی انفلاسیون (Murk-UP Price in Flation): دغه ډول انفلاسیون بازار ته د عرضه کېدونکو تولیداتو د لګښتونو د زیاتوالي له کبله منځته راځي.

۸- ازاد انفلاسیون (Open Inflation): دغه ډول انفلاسیون دا سي دی چې دولت په مستقیمه توګه د پانګونې د تشویق په موخه د یوه معین وخت لپاره څو فیصده انفلاسیوني نرخ قبول کړي

۹- مارپیچی انفلاسیون یا (Cpiral in Flation): د سود او ربحې د لوړو نرخونو، مزد، معاشاتو او نورو ټولو عوایدو د زیاتوالي له کبله په متناوب ډول د توکو د قیمتونو د لوړوالی لامل ګرځي.

انفلاسیون د هغه د سرعت له مخې: په دې برخه کې کولای شو دری ډوله انفلاسیونونه وپېژنو.

۱. مافوق انفلاسیون

۲. ګړندی انفلاسیون

۳. بټي یا ورو انفلاسیون

۱- مافوق انفلاسیون (Hyper Inflation):

لدې ډول انفلاسیون څخه هغه مهال بحث کېږي چې د ارزښتي تنزېل او قیمتونو د لوړوالي حرکات د هغه د لوړې فیصدۍ له کبله سنجش نکرای شي یانې د عاید بدلون په داسې مرحله کې قرار ولري چې په بازار کې د پیسو ټول ټال مقدار ته هره لحظه د بدلون وړتیا ورکړای شي . د ۱۹۲۱-۱۹۲۳ کلونو تر منځ په المان کې د انفلاسیون ډول د ورته ډوله انفلاسیون له بیلگو څخه ګڼل کېږي . په دې کلونو کې په جرمني کې انفلاسیون ځانته داسې حالت غوره کړ چې د ورته حجم پیسو په بدل کې یوه ډوډۍ تبادله کېدله ، ځینې وخت د ورته انفلاسیون نرخ تر زر فیصده هم لوړېږي .

۲- ګړندي انفلاسیون یا (Trot inflation):

له ګړندي انفلاسیون څخه مقصد دا دی چې د انفلاسیون نرخ یې تر ۵٪ لوړ شي . دغه ډول انفلاسیون د مهار کېدلو یا کنترول کېدلو وړتیا لري. د ورته انفلاسیون د مهار کولو لپاره یو لړ حکومتي تدابیرو او اقداماتو ته اړتیا لیدله کېږي، په داسې حال کې چې په مافوق انفلاسیوني حالت کې د دولت له لوري د هغه د مخنیوي په اړه کوم اقدامات شوني ندي.

هغه هیوادونه چې د ۱۹۸۰-۱۹۹۰ کلونو تر منځ یې شدید انفلاسیوني شرایط تجربه کړيدي د ارجنتاین، برازیل او نیکاراګوا په څیر د لاتینې امریکا له هیوادونو څخه عبارت دی چې د مخنیوي په اړه یې حکومتي تدابیر نیول شويدي ، خو په افغانستان کې د سیاسي قدرت د نشتوالي له کبله د ورته ډول انفلاسیون مخه و نه نیول شوه. د سریع انفلاسیون د نه مهار کیدلو په ترڅ کې د اقتصاد د فلج کیدلو ویره متصور کېدی شي.

۳- بطي یا ورو انفلاسیون یا (Creepinc Inflation):

پوهانو دغه ډول انفلاسیون په عمومي توګه له یوه څخه تر دریو فیصده پورې تثبیت کړیدی . دغه ډول انفلاسیون د اقتصادي رشد د تیوري له مخې موثره وسیله ګڼل کېږي ، البته استدلال دا دی چې که د پانګه اچونې لپاره د ګټې حد اقل له یوه څخه تر دریو فیصده پورې معیار تثبیت کړو، یقیناً چې پانګونه خپل ځانته صعودي حالت غوره کوي

۱-وارداتي انفلاسیون:

له وارداتي انفلاسیون څخه هغه مهال خبرې کېږي چې داخلي بازارونه تر ډیره ځایه له بهرنیو بازارونو سره تړاو ولري او د بهرنیو بازارونو د تولیدي موادو د تهېې او معرفې کېدلو د وسیلو حیثیت ولري.

۲- زیربنايي انفلاسیون (Infrastructure Inflation):

دغه ډول انفلاسیون هغه مهال منځته راځي چې د زیربنايي پروژې په پراخه کچه پکار ولوېږي . د زیربنايي پروژې هغو پروژو ته ویل

کېږي چې په اوږده مهال کې د عايداتي تاثيراتو خاصيت ولري. دا په دې مانا دی چې په ورته پروژو کې عايدات په ګړندۍ توګه زياتيږي خو وخت ته اړتيا وي تر څو ظرفيتونه بدلون وکړي. دغه ډول انفلاسيون په مخ په وده او پرمختلليو صنعتي هيوادونو کې په متفاوت ډول ليدل کېږي.

۳- انفلاسيون دپرداخت (ورکړې) له مجراً څخه: دغه ډول انفلاسيون په عمومي توګه دپيسو د ټول ټال مقدار او لګښت د څرنگوالي له مخې تر بحث لاندې نيول کېږي. دا په دې معنا چې د پيسو په ټول ټال مقدار کې تر بدلون د پرداختونو زيات بدلون د لګښت سطحې ته بدلون ورکوي او قيمتونه لوړوي او د پيسو د ارزښت کموالی ليدل کېږي. موږ پوهيږو چې د کورنۍ عايدات په دوو کته ګوريو باندې ويشل کېږي.

الف: اسمی عايد: د افرادو له هغه ډول عايد څخه عبارت دی چې په اسمي توګه مطرح وي خو د هغوی د خريد قدرت په نظر کې نه نيول کېږي.

ب: حقيقي عايد: په دې ترڅ کې د افرادو عايد د هغوی د خريد له قدرت سره په نظر کې نيول کېږي. په ډيرو ځايونوکې ليدل شوي چې د يوه هيواد د افرادو اسمي عايد د انفلاسيون په حالت کې زياتيږي خو حقيقي عايد يې کميږي. دغه مثال په افغانستان کې هم مشاهده کولای شو.

۱- انفلاسيون دتوليد له مجراً څخه:

دغه ډول انفلاسيون د تقاضا، د موادو د تهپې د لګښتونو او د توليد د عواملو د قيمت دلوړوالي له مخې مطالعه کېږي. بدې ترڅ کې د ډيرو توکو نومونه اخستلای شو لکه: مزد او معاش، د پانګې کته او وړاند وينه البته په هغه ترڅ کې چې د کار عامل دا تقاضا ولرلای شي.

د انفلاسيون اغيزې:

۱- قيمتونه او د ژوند لګښت: انفلاسيون او د قيمتونو د سطحې لوړوالی د ژوند لګښت ته زياتوالی ورکوي او د خلکو د ژوند معيار ټيټوي او د هغو کسانو د رانيولو قدرت کموي چې درآمد يې د قيمتونو له سطحې څخه کم وي او نشي کولای هغه شيان او خدمتونه رانيسي چې پخواي رانيولای شواي.

۲- د قيمتونو زياتوالی او د ثروت ویش يا توزيع:

انفلاسيون په اقتصاد کې د درآمد توزيع هم تر تاثير لاندې راوي. کله چې قيمتونه لوړ شي پولي درآمد هم زياتوالی مومي خو دغه زياتوالی يو تربله سره برابر نوي. له کومې استثنا پرته د پولي قيمتونو له زياتوالي څخه لېږ يا ډير لوړ وي.

۳- د قيمت او پس انداز زياتوالی:

کله چې قیمتونه لوړیږي خلک د انفلاسیون په مقابل کې د حمایت لټه کوي. کله چې انفلاسیون ادامه پیدا کړي قرض ورکوونکی او د غیر پولي شتمني څښتن سودمند کیږي او د پانګې څښتن او هغه کسان چې قرضونه ورکوي تاواني کیږي. په دې برسیره امکان لري چې د انفلاسیون په پایله کې پس انداز او د پانګې ساتنه کموالی ومومي چې دا پخپله لدې کبله چې تقاضا ګړندی کوي، ممکن د انفلاسیون حالت نور هم شدید کاندې. که چیرته خلک په خپلو پیسو باندې یوازي توکي واخلي، په دې ترڅ کې باید ټول پانګوونکې له بانکي قرضې څخه تامین نشي ځکه ځینې وخت دغه پېښه هم په خپل نوبت سره اضافي تقاضا ته زیاتوالی ورکوي او د توکو عمومي سطحه بیا لوړوي.

۴- انفلاسیون او اقتصادي وده:

د قیمتونو تدریجي لوړوالی ممکن د پس انداز د کموالي لامل وګرزي چې په خپل نوبت سره تولیدي پانګې اچوني ته کموالي ور ښيي، له بله لوري څرګنده ده چې د تولید او درآمد وده د کارګرو او ټولو منابعو د کامل اشتغال تضمین کوي او کله چې کافي تقاضا شتون ونلري اقتصاد په بشپړه توګه وده نشي کولای او ګټه اخستنه په سمه توګه نه ترسره کیږي. کله چې د تقاضا د زیاتوالي په موخه قیمتونه زیاتوالی و مومي او دغه زیاتوالی د مزد له زیاتوالي څخه د مخه وي، د سود نرخ زیاتوالی مومي. په دې حالت کې شرکت خپل تولید ته زیاتوالی ورکوي او د ظرفیت د زیاتوالي لپاره په نوي پانګه اچونه باندې لاس پوري کوي. په دې حالت کې د قیمتونو زیاتوالی ممکن دی او د اقتصادي ودې د ګړندي نرخ لامل ګرځي.

۵- انفلاسیون او د خارجي قرضو ورکول:

که چېرته په یوه هیواد کې نرخونه د نورو هیوادو په پرتله زیات لوړ شي، نود هغه هیواد واردات زیات او صادرات یې کموالی مومي چې د خارجي قرضې د لیږوالي لامل ګرځي یانې د دغې پېښې په ترڅ کې د هیواد پولي ذخایر کمیږي او له بهر څخه د قرض اخیستلو ځواک له منځه وړي.

د قرضې د کسر د جبران لپاره له خارج څخه د قرض اخیستلو د عدم تمایل په ترڅ کې پکار دی چې د وراداتو په سطحه کې کموالی راشي چې دغه مسئله احتمالاً تولید او اشتغال هم کموي او زیات شرکتونه چې په لمړنیو موادو او خارجي پانګه باندې متکي دي وخت ته منظر پاتې کیږي.

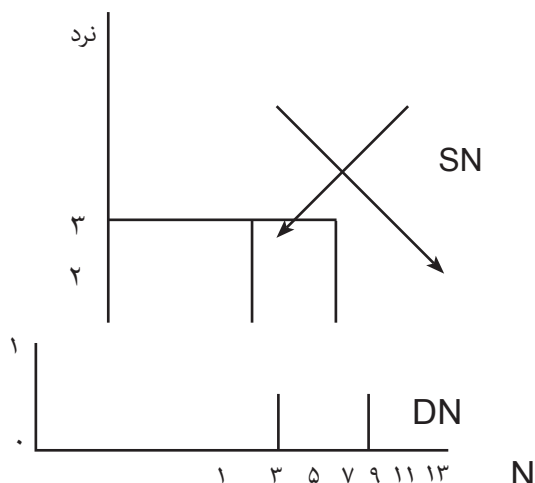
۶- انفلاسیون او اشتغال:

د فیلیپس په نامه انګلیسي اقتصادپوه د بیکاري او مزد په اړه خورا ګټوره تجربه ترلاسه کړیده، هغه ترلاسه کړه چې بیکاري د پولي مزد له زیاتوالي سره ټینګ تړاو لري. نورو اقتصاد پوهانو هم د هغه کار ته پراختیا ورکړه او د بیکاري او قیمتونو د بدلون تر منځ یې اړیکه وڅیړله، هغوی ترلاسه کړه چې په لنډ مهال کې د بیکارۍ او انفلاسیون تر منځ خورا مهمه اړیکه شتون لري او کامل اشتغال باید له انفلاسیون سره یو ځای په تدریجي توګه وي. (فریدمن) عقیده لري چې په

اوږده مهال کي د هغوی تر منځ ورته رابطه شتون نلري او د کامل اشتغال او قیمتونو د ثبات موخې ته لارسی ممکن دی.

فلیپس عقیده لري چې په اقتصاد کي کامل اشتغال هغه مهال ایجاديږي چې هرچا ته د بازار د مروج مزد له مخې کار پیدا شي، نو کوم بازار چې ورته خاصیت ولري د کامل یا بشپړ بازار په نامه یاديږي. باید و ویل شي چې په واقعې نړۍ کي ورته بازارونو ته رسیدل شوني نه دي، ځکه د کار او توکو په بازار کي یو نه یو ډول نقایص یا نیمګړتیاوي شتون لري.

د یوې دندې لپاره پوهه او اړین مهارت، د کار په برخه کې د معلوماتو ترلاسه کول، له یوه شغل څخه بل هغه ته د انتقالی بدلیدو لګښت او داسي نور هغه څه دي چې له کبله یې د کار بازار نشي کولای بشپړتیا تر لاسه کړي. د دغو نیمګړتیاؤ د شتون له کبله امکان لري د کار په بازار کې اضافي عرضه شتون ولري. دغه پېښه هغه مهال منځته راځي چې د کار په لټه کي د کارګرانو شمېر له کاري فرصتونو سره متناسب وي. په دې حالت کې بیکاري د اصطکاکي بیکارۍ په نامه یاديږي. کله چې د بیکارۍ نرخ د اصطکاکي بیکارۍ له نرخ سره برابر وي، ویل کیږي چې په بازار کې کامل اشتغال شتون لري چې کولای شو د یوه ګراف په واسطه یې په لاندې ډول وښیو:

په هغه بازار کي چې اصطکاکي بیکاري شتون ونلري د N_2 کارګرانو شمیر د Lu_1 د واقعي مزد په نرخ سره استخدام کیږي خو په بازار کي د شته نیمګړتیاؤ له کبله د هغو کارګرانو زیات شمیر چې کولای شي د Lu_1 له مزد سره د کار اشتغال ولري، د N_1 دي. د اشتغال په N_1 سطحه کي

د مشاغلو تعداد په دقیقه توګه د هغو کارګرانو له شمیر سره مساوی دي چې د کار په لټه کې وي، نو په دې اساس اضافي عرضه له اضافي تقاضا سره مساوي دي.

په دې توګه اضافي عرضه او اضافي تقاضا سره مساوی وي. او د مزد نرخ هم تغیر نه کوي. د اصطکاکي بیکارۍ نرخ مساوي کېږي په $N_2/N_1 - N_2$ کې چې د شغل سطح N_1 فرض شي. د بیکارۍ نرخ مساوی کېږي $N_2/N_1 - N_2$ د اصطکاکي بیکارۍ نرخ سره یو ډول وي نو شغل بشپړدی.

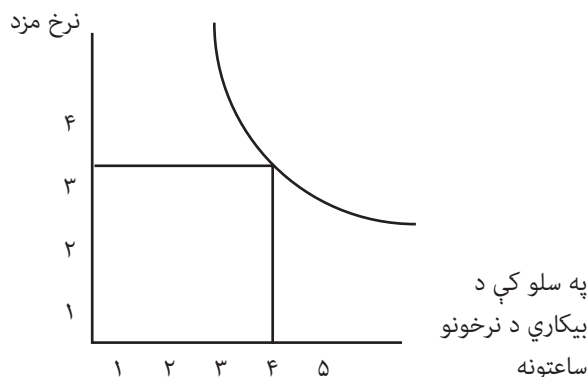
په هره اندازه چې د بازار نیمګړتیاوې کمې وي، د اصطکاکي بیکارۍ نرخ هم په هماغه اندازه کمېدلای شي.

تر کومه ځایه چې دغه نرخ د انسان درامخته شوي اغېزو لاندې وي، نو پکار دی چې د دغو نیمګړتیاو لپاره هڅې وشي او په دې منظور د اتحادیو د انحصاري اثراتو د کموالي روش پکار ولوېږي، شرکتونه د نویو کاري فرصتونو ایجاد ته و هڅول شي، د افرادو لپاره د تخصیصي زده کړو او مهارتونو پروګرامونه پکار ولوېږي د خالی مشاغلو په هکله خلکو ته وړیا معلومات فراهم شي تر څو د کار په لټه کې کار ګران په لږ مصرف سره د کار غوښتنې چارې په مخ یوسي.

هغه څه چې د کارموندلو د اسانتیا په برخه کې تر سره شوی دي زیاتره یې د مزد او بیکارۍ د اړیکې په اساس د انګلسي اقتصاد پوهانو له تجربو څخه منشا اخلي.

لاندنۍ منحنی چې د بیکارۍ او پولي مزد تر منځ د اړیکې ښودنه کوي د فیلیپس د منحنی په نامه یادېږي.

د فیلیپس د کار په اساس له هغه وروسته نوور پوهانو د بیکارۍ د نرخ او قیمتونو د بدلون د عمومي سطحې تر منځ اړیکې مطالعه کړې چې تر لاسه شوي منحنی یې د لاندي منحنی شکل لري. په اوږده مهال کې د حقیقي مزد زیاتوالی د کارګر له ګټورتوب سره نژدې اړیکې لري.

د امریکا لپاره ۱۹۹۷م کال د صنایعو په کارځای کې د کار ګرانو ګټورتوب تر اوسه پوری

دری فیصده ته نژدې دی، نو په دې اساس کله چې قیمتونه د ثبات په حالت کې وي لکه د ۱۹۶۲ ام کال په څیر، په پولي مزد کې باید ۳٪ زیاتوالی راشي، پورتنی مثال دا مسئله تائید وي، چې که چیرته د قیمتونو عمومي سطحه لوړه شي، کارگران له لږ څنډ نه وروسته په کال کې تر ۳٪ د زیات پولي میزان غوښتنه کوي او هغه تر لاسه کوي، د دې طریقې له مخې لیدل کېږي چې د قیمتونو د عمومي سطحې او پولي مزد د زیاتوالي تر منځ قوی اړیکه شتون لري چې فیلیپس او د هغه پیروان د اقتصادي سیاست له مخې ورته په اهمیت باندې قایل دي.

ځکه د فیلیپس ارزونه د دې څرگندونه کوي چې که چیرته د انفلاسیون نرخ په کال کې ۳٪ شي نو د بیکاري نرخ حد اقل ۴٪ ته رسیږي.

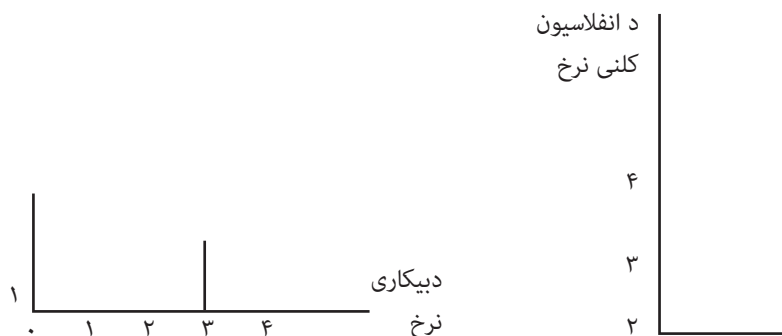
هغه لومړنی اقتصاد پوه چې د فیلیپس منحنی یې تر څیړنې لاندې ونيوله او نیوکي یې ورباندې وکړي، (میلتون فریدمن) دی چې له نظره یې د فیلیپس منحنی یوه لنډ مهاله هغه ده او په اوږده مهال کې صدق نکوي. په اوږده مهال کې یوازي د اصطکاکي بیکارۍ یا طبیعي بیکارۍ نرخ شتون لري.

فریدمن د خپل اند او تر لاسه شوي پایلې له مخې فرضیه وړاندې کوي. فرض کړئ چې اقتصاد د بیکارۍ په لوړ نرخ کې قرار لري او اوس گړندی-توسعې ته ننوځي، په پایله کې رکود او قیمتونه ثابت پاتې کېږي او ورو، ورو کموالی مومي او هر فرد انتظار لري چې دغه وضع په راتلونکې کې هم ادامه پیدا کړي. د بیکاره کارگرانو په واسطه د تولید له زیاتوالي سره زیات کارگران په بازار باندې د حاکم مزد له نرخ سره استخدا مېږي او څنګه چې د تولید نرخ نه زیاتیږي، نو د بیکارۍ له امله د قیمتونو په سطحه کې بدلون نه راځي خو د شرکت د توسعې له دوام سره باید زیات مزد ترلاسه کړي.

کارگران له دې عقیدې سره چې ګواکي که نرخ ثابت پاتې شي نو د دوی له لوري د پولي مزد زیاتوالی چې د حقیقې مزد له زیاتوالي سره په برابره توګه پېش بېني شوی دي، قبلوي. د کارگرانو د پولي مزد زیاتوالی د تولید لګښت زیاتوي چې په پایله کې یې د قیمت عمومي سطحه لوړیږي. د حقیقې مزد په پېش بېني شوی زیاتوالی کې د قیمتونو عمومي سطحه صدق نکوي، ځکه حقیقې مزد یا خو ثابت وي او یا کموالی کوي او زیات کارگران استخدا مېږي. که چیرته مجموعي تقاضا د پولي او مالي روښ له لاري پراخه شي، قیمتونه زیاتوالی کوي او د حقیقې مزد او بیکارۍ نرخ زیاتیږي. د فیلیپس له منحنی څخه د فریدمن د برداشت مهم عامل د توکو د قیمت لوړوالی او د حقیقې مزد زیاتوالی دی.

څنګه چې د کارگر لپاره تقاضا د حقیقې مزد تابع دی نو انفلاسیون یوازي د کارگرانو لپاره د تقاضا په ترڅ کې منځته راځي. نو ضروري ګڼل کېږي چې حقیقې مزد د تعادل تر سطحې ښکته تعین شي. فریدمن عقیده لري چې د توکو قیمت د هغوی د مزد په پرتله په گړندی-توګه له

نابیش بینی شوي انفلاسیون سره تطبیق کیږي، چې دغه زماني فاصله یوازي تر هغه وخته ادامه پیدا کوي چې د قیمتونو دسطحي د بدلون په مورد کي د کارگرانو وړاند وینه ناسمه وي او عقیده لري چې کارگران بلاخیره له خپلي پیش بینی څخه خبرتیا تر لاسه کوي

په کومه اندازه چې د بیکاري نرخ وده کوي په اوږده مهال کي د بیکاری د نرخ بدلون د انفلاسیون د نرخ له تغیر سره شونی نه دي، نو په دې اساس د فیلیپس اوږد مهاله منحنی د طبیعي بیکاري نرخ کي عمودې خط په افقي محور باندي دی او یوازي د بیکاری د دايمي کموالی، د بازار د نیمگړتیاو د کموالي په موخه د روشونو طرحه او اجرا ده. که چیرته دغه سیاستونه په مخ یوړل شي د طبیعي بیکاری نرخ کمیږي او د فیلیپس اوږد مهاله منحنی په چپ لوري لیږدول کیږي.

«اتواکتنابی» د فیلیپس د اوږد مهاله منحنی په برخه کی نوی نظر مطرح کړیدی. دغه نظریه د هغې د څیړني خواص دي چې د فیلیپس منحنی د فریدمن له تحلیل سره ترکیب کوي.

د مالي بازار ونو ویش:

د اقتصاد علم پوهانو د نورو ټولو برخو په څیر مالي بازارونه هم تعریف کړيدي. که څه هم دغه تعریفونه له ظاهري نظره سره ورته نه دي خو بیا هم د یو لړ مهمو او گډو اساسي نقطو لرونکي دي.

د «فرانسواپيرو» په نامه فرانسوي عالم مالي بازار داسي تعریف کوي: مالي بازار له هغه ځای څخه عبارت دی چې اقتصادي واحدونه د ځيني اقتصادي ارزښتونو د معاملي په توگه تري استفاده کوي. معمولاً بازار ونه په دوو کته گوريو کي مطالعه کوو.

۱. خانگري مالي بازارونه:

معمولاً په خصوصي مالي بازارونو کې د معاملي د اړخونو واحدونه پیژندل کېږي. دغه اصل اعتبارات او نور معاملات په برکي نيسي چې د مالي بازار له لوري تر سره کېږي. یانی د دغو بازارونو اساس داسي تصور کېدی شي د اقتصادي ارزښتونو معامله د پیژندلو تر اساسي شرایطو لاندې تر سره کېدی شي.

۲. د بورس بازار:

کوم څه چې په خاص مالي بازار کې ولیدل شول په عمومي مالي بازار کې مطرح نه دي او اقتصادي معاملات د هغوی د اقتصادي ارزښت له مخې د قیمتي اوراقو په ډول په بې نومه توګه تر سره کېږي. د ورځنۍ نړۍ زیاتره مالي بازارونه ورته خصوصیات لري، له همدې کبله د بورس بازارونو په نامه یادېږي. د بورس کلمه د معنا او لغت له مخې له مالي بازار سره کومه اړیکه نلري، یوازي د یوې اصطلاح په توګه منل شویده. ورته اصطلاح له یوې تاریخي حادثې څخه منځته راغلي ده. دغه اصطلاح د مجاري کورني له (Vonder Boures) عادت څخه مشتق شویده. په دې مانا چې نوموړي کورنۍ هره یکشنبې په خپل کور کې یو شمیر سوداګر او د صنایعو څښتنان را غونډول او د مهمو اقتصادي موضوعاتو په هکله یې سره خبرې کولې. دغه ناستې ددې لامل شوي چې ځینې اقتصادي معاملات هم د اشتراک کوونکو تر منځ په مجالسو کې ترسره شي، له دې وروسته دغه رسم او عنعنې پاتې شوه او په ټولو هیوادونو کې مروجې شوه. نو په دې توګه په کومو ځایونو کې چې د اقتصادي ارزښتونو په سر د معاملي کولو موضوعات مطرح کېږي د بورس محافلو په نامه یادېږي. نن ورځ کولای شو له ډول ډول بورسونو څخه یادونه وکړو، د مثال په توګه د توکو نمونوي بورس.

په ورځني اقتصاد کې بورس د نړۍ د اقتصادي بقا د مهمو شرایطو له ډلې څخه شمیرل کېږي ځکه د ورته حرکاتو په ترڅ کې د نړۍ په سطحه متناسب اقتصادي او سیاسي حرکات منځته راوړي شي.

د مثال په ډول د ۱۹۲۳-۱۹۳۳ کلونو تر منځ د وال سټریټ په نامه د بورس بازار د اخلال له امله خورا ستر بحران را منځته شو.

نن ورځ د صنعتي او نویو صنعتي شویو اسیایې هیوادونو بورس د نړۍ په اقتصادي څرخ خوځولو کې خورا مهم رول لري.

د بازارونو نړیوال توب:

د نړۍ په سطحه د مختلفو بازارونو د ضم کولو او متحد کولو پروسې ته “Globalization of Markets” ویل کېږي. دغه پروسه اصلاً د یو لړ مشترکو اصولو، تجاربو، سیستمونو، ستراتیژیو او هوسایۍ یو مشترک تشخیص او تعرف ته ویل کېږي چې د مشترکو تولیداتو او خدمتونو لپاره تدریجاً د کلتوري تغیراتو او بدلونونو سبب کېږي.

له همدې کبله د “Pepsi”, “coca-cola”, “McDonalds”, “burgers”, “Music of Madonna”, “MTV”, “Sony”, “Walkdan”, “Levis jeans”, “Indian masala dosa”, “Indian credit cards”, “Citicorp”, “Hyderabadi biryani” او داسې نور زیاتره شیان د مستهلکینو د ذوق وړ تولیدات گرزېدلي دي.

د بازارونو د نړیوالتوب خواص

- د نړیوال بازار تشکیل د یوه شرکت د سایز په لویوالي پورې اړه نلري، حتی ځینې کوچنۍ شرکتونه کولای شي په نړیوالو بازارونو کې فعاله ونډه واخلي. د بېلګې په ډول د برطانیې یو کوچنی رستوران “Harry Ramsden” چې د کلنۍ خرڅلاو اندازه یې ۱۹ ملیونه ډالر کیدله اوس هڅه کوي چې د خپلو ماهیانو او چپسو خرڅلاو د جاپان تر هیواد پورې ورسوي.
- په ځایي یا محلي بازارونو کې د ستراتیژيو بدلون آن د بازارونو د “Globalization” یا نړیوال کیدلو وروسته هم لا په خپل ځای پاتې ده. د بېلګې په دود د دغو توپيرونو په وړاندې شرکتونه هم ورته ستراتیژي عملی کوي. که ورته وکتل شي د “Coca-Cola”, “McDonalds”, “Levis jeans”, او داسې نور شرکتونه د هر بازار لپاره په بازار کې د شته شرایطو او جریاناتو مطابق د خپل سوداګریز فعالیت د نورمال پرمختګ لپاره مختلفې ستراتیژي پر مخ بیايي.
- زیاتره باندني بازارونه د تولید او تجارت له مخې د مشینري، تجهیزاتو، خامو موادو، کمپیوتر او داسې نورو صنعتي سامان الاتو په څیر د non-consumers goods بازارونه دي.
- نړیوال سوداګریز شرکتونه د کورنیو بازارونو په شمول په مختلفو ملي او بین المللي بازارونو کې یو له بل سره دوامداره سیاليو او رقابت ته دوام ورکوي. د بېلګې په ډول د کوکا کولا شرکت د پیپسي د شرکت ستر رقیب ده: همدارنګه فورد شرکت د ټویو ټا، “Boeing” شرکت د Airbus او “Caterpillar” د “Komatsu” شرکتونو نړیوال رقیبان دي. نو د دارنګه شرکتونو د سیالۍ او تربګنۍ په ضمن کې نړیوال بازارونه منځته راځي.

۱- سی اف ډي بازار یا (C. F. D = Contract for Difference)

په دې ډول بازار کې تاشې یوازی د نرخو نو په توپیر کې سره شریک یاست د دې قرارداد په کولو سره تاسې نه شي کولای چې د معاملې په مالی دارايي کې د فزیکي بدلونونو په نسبت ادعا وکړي. یا ادعا ولری تاسی یوازی د قیمتونو په توپیر کې مومی یې.

په دې بازار کې تاسی کولی شي ګران قیمت ته فلزات، استراتیژیک کالي (نفت) او حتی لوړ سهام چې لوړ نقدوونکي وي معامله کړي. هغه څوک چې غواړي ځان په سی. اف. ډي بازار کې داخل کړي د بورس بازی او پانګونې له ځانګړو توپيرونو څخه ځان آگاه کول ورته ډیر اهمیت لري.

تجارت په سی. اف. ډي (C. F. D) بازار کې طبعاً سودا ګرانه ماهیت غواړي.... C. F. D د نه پایوونکو (ناپایدار) بازارونو څخه په جهان کې دي. په ځانګړې توګه په هغو معاملو کې چې

احتیاطی پس اندازونه (پانکه، ذخیره) تر سره کوي لنډ محاله معاملي کيدای شي ډيري گټوری وي. هغه معامله کوونکي چې باريک بينه او احتیاط کار عمل کوی حتی په شپه کې هم کولی شي چې ډيري لوری گټې تر لاسه کړی. لنډ محاله معامله يوه ستونزی پارونکي معامله وي. او په هيڅ ډول د هر چا لپاره مناسبه نه وي. او لنډ محاله معامله اصلاً يو ډول بورس بازی د او هغوی يوازې سوداگری کوي په هر ډول هغه وگړی (اشخاص) چې په C. F. D بازار کې معامله کوي حرفوی لنډ محاله معامله کوونکي نه وي. اغلب معامله کوونکي حرفوی وگړی وی. دغه وگړی لنډ محاله معاملي نه کوی بلکه کله کله د لنډ محال لپاره دغه بازار ته ځان دننه کوي. او دا هم يو ډول سوداگری ده. او نه باید له پانگوني سره يو شان وگڼلی شي.

۲- بازار فارکس (Forex): د معنا له مخي څرنگه چې foreign exchange د بانکنوتونو، مسکوکاتو، چکونو، ډرافتونو، الیکټرونکی پیسو او bank balance په شکلونو د باندنيو هیوادونو پیسو ته ویل کیږي نو foreign exchange markets یو فزیکي، انلاین، او بنیادی جوړښت ده چې په واسطه یې د market force او یا دوه اړخیز توافق په ترڅ کې د ټاکل شوي نرخ له مخي د یوه هیواد پیسې د بل هیواد په پیسو باندي بدليدلای شي. د باندنيو اسعارو معامله چې ممکن په فزیکي یا آنلاین شکل سره تر سره شي، د باندنيو اسعارو د اخیستونکي او پلورونکي تر منځ داسي موافقې ته ویل کیږي چې په ترڅ کې یې د واحدی سکي ثابت رقم د بلی سکي د معین مقدار پیسو په عوض په مشخص وخت کې تسلیمېږی.

د باندنيو اسعارو د دغه ډول بازار په جغرافیوی لحاظ په ټوله نړۍ کې تیت شوي، گډون وال یې پوه او مجرب کسان دی، گڼی او مختلفي معاملي پکی تر سره کیږي. او د باندنيو اسعارو معاملي د ټولی نړۍ په جغرافیوی ساحو کې د هر هیوا د په سطحه ترسره کیدلای شي. دغه بازار په ورځ کې ۲۴ ساعته او په کال کې ۳۶۰ ورځي پرانستي وی. څنگه چې په دقیقه کې د نړۍ په هر گوټ کې د اسعارو بیلا بيلي معاملي تر سره کیږي او په بازار باندي مختلف اثرات غورځوی، نو د مختلفو ساحو د وخت د توپیر له امله گډونوال او د اسعارو تجارتي مراکز ۲۴ ساعته پرانستي او د ورته جریانی پروسې مراقبت کوی.

د باندنيو اسعارو بازار یا foreign exchange markets د جوړښت له مخي له دوو طبقو څخه جوړ شوی چې یوه برخه یې عمده یا whole saller/enterbank او بله برخه یې پرچون بازار ده. ددغه بازار گډونوال د باندنيو اسعارو له بانکي او غیر بانکي ډیلرانو، افرادو، هغو شرکتونو چې کمرشل او د پانگوني معاملي کوي، speculators، منځگړیو، مرکزي بانکونو، زیرمه تونونو او دلالانو څخه عبارت ده. ددغه بازار بانکي او غیر بانکي ډیلران په عمده او پرچون توگه فعالیت کوي. دوی باندنی اسعار په 'bed' قیمت سره را نیسي او په 'ask' قیمت سره یې پلوری.

افراد او هغه شرکتونه چې ورته تجارتي معاملات کوي له واردونکو، صادرونکو، "MNCs" شرکتونو، گرځندویانو او داسې نورو څخه عبارت دي. دغه طبقه د باندنيو اسعارو بازار د تجارتي معاملاتو د تر سره کیدلو په برخه کې د facilitative ارگان یا سهولت برابر وونکی ستې په ډول استعمالوي. Arbitrager's یا منځګړی او speculators د اسعارو په دغه بازار کې لدې امله ګډون کوي ترڅو داسعارو د نرخ له بدلون څخه په یوه نه یو ډول ګټه پورته کړي. دوی هڅه کوي په بېلابېلو بازارونو کې د نرخ له همزمان بدلون نه ګټه اوچته کړي. مرکزي بانکونه او زیرمه تونونه یا treasuries بیا په بازار کې د دې لپاره ګډون کوي تر څو د باندنيو اسعارو ذخایر او زیرمې پوره او یا ختمې کړي او د بازار په نرخ باندې خپل اثرات جاری وساتي. د باندنيو اسعارو دلا لان او ایجنټان د خپلو بادارانو په وکالت او نیابت د باندنيو اسعارو د پیر او پلور معامله کوي او د خپل خدمت په عوض کې له هغوی نه معمولي کمیشن اخلي.

ددغه بازار د حجم په برخه کې ویلای شو چې د اسعارو په بازار کې د سوداښویو اسعارو مقدار او میچه خورا ستره ده. د تخمین له مخې په دغه بازار کې د اسعارو د پیر او پلور د تر سره شویو معاملاتو اندازه په ورځ کې نژدې ۱.۵\$ US ترلیون ته رسیږي.

۳- د فارکس بازارونو مرکزي موقعیت :

د فارکس تجارت په شرحه کې سره لدې چې له بازار څخه مو یادونه وکړه، و پوهیدو چې فارکس د سترو بانکونو تر منځ د تجارت په دود معنا کړو چې د سترو شرکتونو تر منځ د معاملي کولو اسانتیاوې برابرېوي. د فارکس په بازارونو کې د اسعارو نرخ له هغه اخري نرخ څخه عبارت دی چې د دغو بانکونو له ډلې څخه دیوه له لوري وړاندې شوی وي.

په ورته بازارونو کې د انټرنیټ او تلفون په څیر د الکترونیکي وسایلو د شتون له کبله د نړۍ په هره برخه کې معامله کول ممکن کوي، چې دا پخپله یو ستر بازار چې د Over Tht Counter په نامه یادېږي منځته راوړی.

راځي پوه شو چې بورسي بازار څه شی دی؟ له هغه بورسي بازار سره چې تر اوسه مو ورنه یادونه کړیده، څه توپیر لري؟

فراپوریسی بازار یا Over Tht Counter د بورس د معمولي بازارونو په څیر د ټاکلې فزیکي مکان لرونکي ندي. ورته بازارونه د کمپیوتر او تلیفوني اړیکو په اسانتیا بریالی شوی دي چې په مرسته یې په سلګونو معاملي تر سره کیدی شي. په بورسي بازارونو یا Over Tht Counter کې زیاتره معاملات د مالي موسساتو او یا نړیوالو موسساتو او د هغوی د پیرونکو یا مشتریانو تر مینځ تر سره کېږي.

د Over The Counter بازار خصوصیات

۱. د نورو بازارونو په پرتله د زیاتو اسانتیاؤ شتون
۲. د بورس له لوري د شرایطو عدم تعین
۳. په ورته بازارونو کې معامله کول د بورس بازارونو په پرتله یوه درجه لوړه ده
۴. له هغو معامله کونکو سره په مستقیمه توګه اړیکه نشي ټینګولای.

په Over The Counter معاملاتو کې ویره یا خطرات

یوازنی خطر چې په ورته معاملاتو کې شتون لري، د معاملې د لوریو تر منځ د ژمنو او تعهداتو له نه اجرا کیدلو څخه عبارت دی.

څنګه چې یادونه وشوه په ورته بازارونو کې پیسې له امریکایي ډالر، انګلیسي پونډ، جاپاني ین، استرالیایي ډالر، سویسیي فرانک او کاناډایي ډالر څخه عبارت دی نو په دې ځای کې دا پوښتنه اهمیت لري که و پوښتلې شي چې په بازار کې د پیسو تبا دلو اهمیت په څه ډول ټاکل کېږي.

د دې پوښتنې د ځواب په موخه باید لاندې ځانګړنې مطالعه کړو.

۱. قوي اقتصاد او د ځواکمنو اقتصادي شاخصونو شتون
۲. د مستقیم اقتصاد د ځواکمن کاري نظام شتون چې د تطبیق وړتیا لري.

دغه عوامل کولای شي د پیسو د یادي شوې نیوکې ځواب و وایي.

دغه عوامل کولی شي د یادو شوو پیسو په نقد کولو کې رول بازی کړی او دهغوی د کار درجه په بازار کې تثبیت کړي مونږ په تیر بحث کې دا () (در جفت وارد بودن پول ها) په معاملو کې مو بیا یادونه وکړه. د مثال په ډول ډالر، پونډ، او یا یورو د ین په وړاندې اوس که فرض وکړو چې یو واحد په بازار کې معامله کېږي او د پوند ارزښت په بازار کې ۱،۸۸۵۶ ډالر ده نو په دې ډول ښودل کېږي $G.B.P/U.S.D = 1/1.8856$ نو د معاملې په دې لحظه کې چیرې مشتری ۱۰۰ رزه ډالره پانګونه کړی وي. او دانګلستان پوند اخلی او څو ساعته ورسته د انګلستان د پونډ قیمت ۱،۸۸۱۳ رقم ته رسیږي نو په دې وخت کې معامله کوونکي د خپل تحلیل په بنیاد د معاملې د تړلو (بستن) پریکړه کوي. او خپل سود(ګټه) اخلی نو په دې ځای کې معامله کوونکی دا لاندې ګټه کړی ده.

$1000000/1.8856 = 53033056$ اخیستل شوی انګلستان پوند د معاملې په پیل کې $53033056 \times 1.8856 = 100000000$ لاسته راغلی امریکایي ډالر د معاملې په پای کې د معامله کوونکي ګټه مساوی ده په ۳۰۲۰۲۹ امریکایي ډالره.

مستقیم او غیر مستقیم د پیسو اسعار

په دې بازار کې دوه ډوله پیسې په کار وړل شوي. او د یو په بل وړاندې معامله شوی هغه اسعار چې د طلا په بنیاد وی هغو ته مستقیمې پیسې وایي او د دې نه پرته که امریکایي ډالرو بنیادونه لري. نو هغو ته غیر مستقیمې پیسې وایي.

د نورو بازارونو په پرتله د فارکس بازار ښه والی:

- بازار ته اسانه لاس رسی: دغه بازار ته یوازې د یوې پایې کامپیوتر په واسطه رسید شونی کېږي.

- د انټرنیټ ډاډمنه شبکه:

- د کاري پروگرام اسانتیا: له یاد شوي شونتیا سره تاسو کولای شئ د زمان په هره لحظه کې له ورته بازار سره اړیکې ونیسئ. په دې ترڅ کې معامله کوونکي لاندې اسانتیاوې تر لاسه کولای شئ

- د پرانستلو لپاره انتظار ته اړتیا نشته.

- کوم ځانګړي ځای ته د تلو اړتیا نشته

- د ځانګړیو قانوني شرایطو اړتیا نه احساس کېږي لکه کریډیټ کارټ او داسې نور.

- د لګښت کموالی

- د بازار دوه اړخیز خاصیت

- د پیسو د بازار شفافه اطلاع رسانی.

- د مالیاتو نه ورکول یا عدم پرداخت.

دڅلورم څپرکي د مطالبولنډیز:

د انفلاسیون او مالي بازارونو په ماهیت او د اقتصادي معاملاتو په اقتصادي اهمیت باندې وپوهیدو، همدا شان یادونه وشوه چې انفلاسیون په کومو حالاتو کې بروز کوي او په اقتصادي، ټولنیز او سیاسي ډګر کې څه اغېزې لري.

د څپرکي په اوږدو کې مو د انفلاسیون له ګټو او تاوانونو څخه هم یادونه وکړه او د هغه د ډولونو په هکله مو اړین معلومات تر لاسه کړل.

څنګه چې انفلاسیون د خپلو اغېزو په لړ کې له اقتصادي پلوه زیاتې ټولنیزې ستونزې په ځان کې رانغاړي نو په دې خاطر خو د هغه د مخنیوي له میتودونو څخه هم لنډه یادونه وشوه.

د څپرکي په اوږدو کې و ویل شول چې په ټولنه کې یوازې فزیکي پیسې او بانکونو ته شتون نه لري بلکې له څنګه یې دفتري پیسې هم د فزیکي پیسو په څېر خپلې دندې په مخ وړي او د اقتصادي فعالیتونو د تر سره کولو پروسې ته چټکتیا وربښي.

څنګه چې انفلاسیون له تولید شویو توکو سره په تړاو د پیسو له عرضې سره نیغې اړیکه لري نو په دې اساس مجبور یو چې د پیسو عرضه د ټولنیزو اړتیاؤ له مخې د شته ارزښتمنو توکیو او اقتصادي معاملاتو د نسبت له مخې مطالعه کړو.

څنګه چې پخپله د انفلاسیون پدیده د ټولنیز تولید په پرتله د پیسو زیاتې عرضې ته ویل کېږي نو په دې اساس د تولیداتو له عرضې او د هغوی له تقاضا سره هم مستقیمې اړیکې لري او څنګه چې تولید په خپله د یوه کار په ترڅ کې منځته راځي او له استخدام سره تړلې پدېده ده او استخدام په خپل نوبت کې له مزد سره اړیکې لري نو ویل کېږي چې انفلاسیون له مزد سره په تړاو د هر اړخیزو اثراتو لرونکی دی او په ورته زمان کې کولای شو دغه پدېده د دولت له عوایدو سره په تړاو مطالعه کړو. نو ویلای شو چې دغه اقتصادي پدېده د یوه هېواد د تجارت له بیلانس سره په تړاو هم مطالعه کولای شو.

د څلورم څپرکي پوښتنې:

۱. د انفلاسیون مفهوم څه شی دی؟
۲. انفلاسیون څنګه منځته راځي؟
۳. څو ډوله انفلاسیون پیژنئ؟
۴. په ټولنه کې د انفلاسیون اقتصادي اغیزې واضحې کړئ؟
۵. ایا انفلاسیون د بیکارۍ د منځته راتلو لامل کېږي او کله؟
۶. د انفلاسیون په ترڅ کې د هیواد د رسمي پیسو له منځه وړل څومره اهمیت لري واضحې یې کړئ؟
۷. د تادیاتو بیلانس څه شی دی او د تادیاتو له بیلانس سره په تړاو د انفلاسیون اغیزې څه شی دي؟
۸. د انفلاسیون د مخنیوي میتودونه شرحه کړئ؟
۹. د مالي بازار مفهوم څه شی دی تشریح یې کړئ؟
۱۰. کوم ډول انفلاسیون د اقتصادي رشد له مخې ګټور دی نوم یې واخلي؟

کريدت او په اقتصاد کي د هغه رول

ټوليزه موخه:

په اقتصاد کي د کريدیت او قرضي د رول او اهميت

د زده کړي موخې: د دې څپرکي په پای کي له محصلينو نه هيله کيږي چې :

- ۱- د کريدیت يا اعتبار ډولونه و پيژني.
 - ۲- د جاري حسابونو له مخي کريدیت و پيژني.
 - ۳- د رانيوونکو له مخي کريدیت و پيژني.
 - ۴- په خارجي تجارت کي د کريدیت اغيزې و پيژني.
- د دې لپاره چې په ټولنه او اقتصاد کې د هغه په اهميت باندې و پوهېږو غوره ده چې په لومړۍ سر کي د کريدیت په کلمه باندې خبري وکړو او وروسته يې اهميت تشریح کړو. يوه اقتصادي معقوله ده چې وايي د انسان اړتياوي بيشميره دي خو د هغوی د رفعه کولو وسايل محدود دي، دغه جمله مو له يو لړ اقتصادي اړتياؤ سره اشنا کوي چې هره اقتصادي پديده د هغوی د پيژندلو له مخي مهمه ده نو په دې اساس په لومړۍ سر کي کريدیت د اقتصاد له مخي تحليل او ارزياې کړو او وروسته يې په اهميت باندې خبري کړو.

د کريدیت لفظ دا مفهوم پياده کوي چې که د يوه ارزښت په مقابل کي د هغه د معادلو روشنو په واسطه شيان او خدمتونه تر لاسه شي او د شيانو د واپس کولو په ترڅ کي بيرته اصلي ارزښت تر لاسه شي، کريدیت ورته ويل کيږي. نو په دې توگه موږ د معاملاتو له لاري د کريدیت اقتصادي مفهوم تر لاسه کړو چې اوس يې د ماهيت په اړه هم غواړو معلومات ترلاسه کړو.

کريډيټ د کلمي له مخې د قرض کولو معنا ورکوي چې همدغه قرضه هم ديوه اعتبار په مقابل کي تر لاسه کيږي، نو په دې توگه اعتبارات هم امکان لري چې ټاکل شوي وجوه يا ټاکل شوي جنس وي.

په ملي اقتصاد باندې د کريډيټ اغيزې هغه وخت غښتلي وي چې د تحريري پيسو د لېروالي يا کموالي له امله په دوران کي د پيسو په مجموعه کي بدلون رامنځته شي او په مثبت يا منفي توگه د قيمت تاثيرات منځته راوړي.

څنگه چې کريډيټ هم دبانکونو له لاري ورکول کيږي نو په دې اساس د اعتباراتو ضريب په حقيقت کي د دې موضوع څرگندونه کوي چې د يوه کريډيټ د اجرا په ترڅ کي په بانکي سيستم کي يو نوی قدرت ايجادیږي او په هره اندازه چې د کريډيټ حجم زيات شي په هماغه اندازه د قانوني ذخیرې څرگندونه کوي او برعکس.

په دې مانا (معنا) چې که چيرته يو بانک د کريډيټ په توگه يو پولي واحد ايجاد کړي، دغه اجرات په ټولنه کي مثبت پايله لري. فرض کړی يو بانک د ۱۰۰۰ افغانیو يو کريډيټ اجرا کوي، زموږ فرضيه دا ده چې په ټولنه کي بانکي سيستم پخپله کار کوي. په دې ترڅ کي که وغواړو چې د اعتبار د ضريب سنجش وکړو، نو زموږ کړنه ممکن د اعتبار د ضريب څخه استفاده کوی چې له $q \cdot s - 1/1 = Z$ څخه عبارت دی. په دې فرمول کي $Z - Q - S$ فرضی انتخاب شويدي چې Z يې د اعتباراتو ضريب Q يې مولده ذخيره او S د اعتبار اصلي مبلغ بلل کيږي.

پورتنی فرمول په لاندې ډول هم تعريف کولای شو چې:

Z د کريډيټ له ضريب څخه عبارت دی، S د کريډيټ مبلغ دي او Q له پس انداز څخه استفاده کول دي، په هره اندازه چې له پس انداز څخه زياته استفاده وشي، د کريډيټ ضريب کوچنی کيږي. که د پس انداز له ټولو پيسو څخه د کريډيټ ضريب د کريډيټ د مقدار په مبلغ باندې تقسيم کړو د کريډيټ ضريب لاسته راځي.

له پورتنیو توضیحاتو څخه دا پایله تر لاسه کيږي، په هره اندازه چې د کريډيټ ضريب ستر وي نو په هيواد کي بانکي وضع په هماغه اندازه بهتره ده يانی موږ د سترې مولدې ذخیرې لرونکي يو او پس انداز زيات دی چې کولای شو د پانگونې په ډگر کي تري استفاده وکړو چې پانگه اچونه پخپله په ټولنه کي د توليداتو د ودې او حقیقي او اسمي عاید د ايجاد سبب گرځي، همدا شان تولید په خپل ځای کې د صادراتو د زیاتوالي او د خارجي پيسو په وړاندې د داخلي پيسو دارزښت د لوړوالي لامل گرځي.

مولده ذخيره هغه زېرمه ده چې په بشپړه توگه د لگښت له مسیر څخه وتلي وي او بانک د پانگونې لپاره ځانگړي کړي وي. په بل عبارت مولده ذخيره له هغو مبالغو څخه عبارت ده چې په موقتي توگه د لگښتونو له مسیر څخه ایستل شوي وي خو دا شوني ده چې د مشتریانو له لوري د لگښتونو په توگه و کارول شي.

په دې ځای کي کولای شو د ۱۰۰ زره افغانیو د کريډيټ د ضريب اغيزې مطالعه کړو. په دې

ځای کې له پورتنی فرمول څخه استفاده کوو خو په دې فرمول کې مهم شرط د قانوني ذخیرې د درلودلو هغه دی. که فرض شي چې قانوني ذخیره ۲۰٪ ده، ضریبې تاثیرات یې په لاندې ډول تر لاسه کیدی شي.

$$500000 = 100000 * 2.0 / 1 = 100000 * 8.0 - 1 / 1 = q * s - 1 / 1 = Z$$

د کړیډیټ یا اعتبار ډولونه

الف: کړیډیټ په مختلفو ډولو طبقه بندي کولای شو

د وخت له مخې کړیډیټ په لاندې ډول طبقه بندي کولای شو :

- اوږد مهاله کړیډیټ

- لنډ مهاله کړیډیټ

- منځمهاله کړیډیټ

۱- اوږد مهاله کړیډیټ: دغه ډول کړیډیټ د ۱۲ او یا تر هغه د زیاتو کلونو لپاره اجرا کېږي. دغه ډول کړیډیټ یا اعتبارات د درنو صنایعو، مصنوعي ځنگلونو او داسې نورو سترو پروژو لپاره ورکول او اخیستل کېږي. د ورته اعتباراتو منابع بیا هم هماغه مولد پس انداز دي. ځینې وخت د ورته اعتباراتو موده تر ۲۲ کلونو پورې هم ادامه کوي .

۲- لنډ مهاله کړیډیټ: دا هغه ډول کړیډیټ دې چې له یوې میاشتي څخه تر دریو میاشتو پورې اجرا کېږي. دغه ډول اعتبارات د بیرنيو ستونزو د رفع کولو په منظور ورکول کېږي لکه مزد، معاش او بیرني معاملات. د ورته اعتباراتو د ورکړې منابع یوازې له موقتي پس انداز څخه عبارت دی.

۳- منځ مهاله کړیډیټ: دا هغه ډول اعتبارات دي چې له دریو میاشتو څخه تر پنځو کلونو پورې اجرا کېږي. دغه ډول کړیډیټ معمولاً د متوسطو او خفیفه صنایعو په برخه کې ورکول کېږي. د ورته اعتباراتو منابع بیا هم له مولده ذخیرې څخه عبارت دی. په ځینې استثنایي مواردو کې له موقتي ذخایرو څخه هم د ورته اعتباراتو د منبع په توګه استفاده کولای شو.

ب: د جاري حسابونو له مخې کړیډیټ

له یادي شوي مخې نه کولای شو کړیډیټ په لاندې ډولونو باندې ویشو:

۱. د مال التجارې کړیډیټ

۲. ساده کړیډیټ

۳. د بهادارو پاڼو یا اوراقو کړیډیټ

۴. پذیرشي کړیډیټ

۵. بورسي کړیډیټ

۱- مال التجاره کړیډیټونه: دغه ډول کړیډیټ د بارنامي یا کدام د اسنادو په اساس ترتیب

کېږي. بارنامه له هغه مورد څخه عبارت ده چې د ترانسپورتي شرکتونو او تصديو له لوري یو ډول لیکل شوی سند دی چې د توکو، د هغوی د قیمت او رسیدلو د محل پته په کې لیکل شوي. د کدام اسناد له هغو اسنادو څخه عبارت دی چې د خصوصي یا عمومي گدامونو له لوري صادر شوی وي او دشیانو د مقدار او د هغوی د ارزښت په برخه کې ځانگړي معلومات ولري. د بانکونو له لوري ایجاد شوی اعتبار په وثیقه کې تر مندرج مبلغ کم وي.

۲- ساده کړیدیت: دا له هغه ډول اعتباراتو څخه عبارت دي چې د بانک له لوري یوازي د شخصي هویت له مخي اجرا کېږي. په دې برخه کې تضمین ته اړتیا نشته، په افغانستان کې ورته اعتبار د سپیني قرضې په ډول هم اجرا کیدلې چې په ۱۳۶۴م کال کې منع اعلان شوي.

۳- د ارزښت لرونکو پاڼو کړیدیت: دا هغه ډول کړیدیت دي چې بانکونه یې د کړیدیت اخیستونکي د اعتباري یا بهاداره پاڼو د لیدلو له مخي اجرا کوي. د دغه ډول اعتبار میچه تر هغه مبلغ کمه وي چې په دغه قیمت لرونکي پاڼه کې درج شوي وي او دا هم لدی کبله چې د مبالغو د عدم حصول په برخه کې بانک له کومي خسارې سره مخ نشي او هغه له کوم زیان نه پرته جبران کړای شي.

۴- پذیرشی کړیدت: دغه ډول اعتبارات له هغو اعتباراتو څخه عبارت دي چې د تضمین له مخي منځته راځي او لږۍ یې داسي دي، فرض کړئ افغاني تاجر یوه پاکستاني تجارت ته یوه اندازه اموال صادروي، پاکستاني تاجر د مال تر لاسه کیدلو وروسته افغاني تاجر ته حواله صادروي. له یوه لنډ ځنډ وروسته لا هم د حوالې د دغه سند وخت نه دي را رسیدلای چې افغاني تاجر پیسو ته اړتیا پیدا کوي خو په افغانستان کې هیڅ یو بانک د پاکستاني تاجر د حوالې بدلیدلو ته حاضر نه دي.

د ستونزې د حل لپاره افغاني تاجر پاکستاني تاجر ته خبر ورکوي، پاکستاني تاجر خپله حواله یوه داسي پاکستاني بانک ته چې د افغان لوري منل شوی وي، ور وړي او د تضمین غوښتنه کوي، پاکستاني بانک د حوالې تضمین کوي او افغاني بانک ته یې په اړه اطلاع ورکوي. په دې صورت کې افغاني بانک حواله تنزیل کوي او افغاني تجارت ته پیسې ورکوي.

که چیرته د پاکستاني تاجر له لوري د حواله شویو پیسو د سررسید د پرداخت ځای او نیټه هم صورت و نه نیسي، پاکستاني بانک د دې مکلفیت لري چې تضمین شوی رقم تادیه کړي. په دې ترڅ کې لیدل کېږي چې په اعتبار قبولو(منلو) کې څلور اقتصادي عوامل دخالت لري یعنې افغاني تاجر، پاکستاني تاجر، افغاني بانک، پاکستاني بانک. په حقیقت کې پاکستاني بانک هم د تاجر د هویت له پیژندلو ورسته د تضمین ورته پریکړه کوي، په داسي حال کې چې صادرونکي بانک یوازي پرداخت کوي.

۵- **بورئیسې اعتبارات:** دغه ډول اعتبارات له هغو اعتباراتو څخه بحث کوي چې د اسعارو د تبادلې په بازار کې د قیمت له نوساناتو څخه د گټې اخیستلو په موخه د بانکونو او اشخاصو له لوري اخیستل کېږي.

دغه ډول اعتبارات د لنډ مهاله اعتباراتو خاصیت لري او حد اکثر دری میاشتې په بر کې نیسي چې دغه خاصیت یې له اړي تراژ اعتباراتو سره خورا توپیر لري. اړي تراژ یا Arbitrage اعتبارات هغو اعتباراتو ته ویل کېږي چې د قیمت له نوساناتو څخه د استفادې په موخه په ځانگړی وخت کې تر سره کېږي.

د مثال په توگه که چیرته د اسعارو د تبادلې په دوو بازارونو کې د یوه شرکت یو واحد ونډي قیمت دوه گونی بدلون و مومي او اقتصادي واحدونه وغواړي له دې بدلون څخه استفاده وکړي دغه ډول معاملاتو ته د اړي تراژ معاملاتو منبع ویل کېږي. اړي تراژ په حقیقت کې هغه فرصت ته ویل کېږي چې له کوم گواښ نه پرته په یوه وخت کې په یوه یا څو بازارونو کې تر لاسه کېږي. درانیوونکي له لیدلوري کړېد: له دې لحاظه کولای شو کړېد په دوو بر خو وپېشو: خصوصي کړېدونه، عمومي کړېدونه

عمومي کړېدونه دولت او خصوصي کړېدونه خصوصي سکتور اجرا کوي

له استعمالي لحاظه کړېد: له دې لحاظه کړېد ت کولای شو په دوو کټگوریو ووېشو: سر مایوي کړېدونه، استهلاکي کړېدونه. سرمایوي کړېدونه معمولا تولیدي لوری په نظر کې نیسي او د ظرفیتونو د تغیر او ان تر دې چې د نویو ظرفیتونو د جوړېدو سبب کېږي، په داسې حال کې چې استهلاکي کړېدونه معرفی وي او په تولید ډول ددغه ډول کړېدونو د اجرا وخت لنډ وي خو دداسې کړېدونو اغېزمنتوب او نه اغېزمنتوب د پوهانو له خوا د سر مایوي کړېدونو په کټه بلل کېږي.

په بهرنۍ سوداگرۍ کې کړېدونه:

په بهرنۍ سوداگرۍ کې اعتبارات تر کورنۍ سوداگرۍ ډېر تاثير لري، چې دغه اعتبارات د هر هېواد په بانکي سیستم کې په ټولیز ډول تنظیم شوي دي او د هغوی د کړنو درجه د بانکي سیستم د تکامل سره برابره ټاکل کېږي. اعتبارات په بهرنۍ سوداگرۍ کې لنډمهاله وي او په ننیو شرایطو کې شیانو د لېږد را لېږد او بهرنیو اعتباراتو د ساده سازۍ لپاره له بنسټیزو وسیلو څخه شمېرل کېږي.

اکریدیتیف کړیدت (Akridifeve):

دا له هغه ډول اعتباراتو څخه عبارت دی چې د داخلي او خارجي سوداگرو تر منځ د خلا یا تشې د محوه کولو په موخه اجرا کېږي. له پورتنۍ وینا څخه دا پایله تر لاسه کېږي چې اکریدیتیف

کريډيټ د تضمين له مخې د بين المللي کريډيټ ډول دی. د ورته کريډيټ د عمل پروسه داسې دی چې: فرض کړئ ځيني تاجران له بهرنيو تاجرانو څخه د توکو د رانيولو ليوالتيا لري، په دې ترڅ کې دوی بانک ته مراجعه کوي او له بانک څخه د اعتباري او کريډيټي اسانتياؤ غوښتنه کوي، ځکه دغه دوه يانۍ داخلي او خارجې سوداگر يو تر بله پيژندگلوي نلري. په دې ترڅ کې بانک د معاملي د قيمت په اندازه د غوښتونکي سوداگر لپاره تړل شوي کريډيټ پرانيزي او تړل شوی کريډيټ له هغه کريډيټ څخه عبارت دی چې د بانک له لوري د اقتصادي واحد لپاره پرانستل کېږي خو سوداگري هېڅکله هم په مستقيمه توگه له هغه څخه استفاده نشي کولای.

د معاملي د طرف بانک له خپله لوري باندې هېواد ته خبر ورکوي چې د خپل سوداگر لپاره دا ډول کريډيټ تضمين کوي. په دې توگه خارجې بانک د صادراتي اموالو په ليرد او استولو باندې لاس اچوي او په اړه يې داخلي بانک ته خبر ورکوي. داخلي بانک د خبر له تر لاسه کولو وروسته سم دلاسه د اخيستل شوي مکلفيت د اجرا په اړه اقدام کوي. په دې ترڅ کې ليدل کېږي چې د سوداگرو د نه پيژندگلوي او پيسو د نه شتون په ترڅ کې دهغوی تر منځ د معاملي د تر سره کېدلو د موخې تر منځ خلا د ورته کريډيټ په واسطه له منځه وړل کېږي.

ريمباورس اعتبارات (Rembourses):

دا ډول کريډيټ د تضمين له مخې له نړيوالو يا بين المللي کريډيټونو څخه عبارت دی. د بانکونو له لوري دغه ډول کريډيټ هغه مهال اجرا کېږي چې د معاملي دواړه لوري د هويت له پيژندلو سره سره د يو ډول تضمين غوښتنه وکړي. په دې ترڅ کې بانک د ورته ستونزو د لري کولو په موخه د ورته کريډيټ په اجرا کولو لاس پوري کوي خو بايد و ويل شي د ورته کريډيټ په ترڅ کې د هغه د تاديې تضمين د بهير له اساسي شرايطو څخه گڼل کېږي.

د پنځم څپرکي دمطالبو لنډيز:

د څپرکي د لنډيز په توگه ويلای شو چې د تجارت له ودې سره په تړاو کتبي پيسې مو د اقتصاد په بېلابېلو ساحو کې مطالعه کړي.

دڅپرکي لنډيز په دې کې دي چې په اقتصاد کې دپيسو رول دتجارت په پراختياکې اوهر اړخيزې اغيزې داقتصاد په بېلابېلو ساحو کې مطالعه او وڅيړو. او په همدې حال کې په صنعت کې دزياتو پيسو نه شتون، وسايل او توکو کې تحليل اووڅيړو. اودهغو په وسيله مونږ کولې شو خپل ورځنيزي اړتياوې پوره کړو. اودهغو نقش داخيستونکې اوپلورنکې له نظره، اوداستعمال له نظره دکريډيټ ډولونه داقتصادپه بېلابېلو ساحو کې څيړو. اودپيسو ارزښت له رسمي اوحقيقي پلوه هم کولی شو مطالعه کړو. دوخت اغيزې دارزښت له نظره مطالعه کړو.

د پنځم څپرکي پوښتنې:

۱. د کريډيټ مفهوم واضح کړئ؟
۲. د کريډيټ ضريب څه مفهوم څرگندوي؟
۳. په اقتصاد کې د کريډيټ رول تشریح کړئ؟
۴. کريډيټ د زمان په لحاظ په څو ډوله دي هريو تشریح کړئ؟
۵. د جاري حساب په لحاظ کريډيټ په څو ډوله دي. يواځې نوم يې واخلئ؟
۶. اکريډيټيف کريډيټ او بورسي کريډيټ سره پرتله کړئ؟

سرچینې او اخځلیکونه:

- ۱- انټرنټ ۲۳/۴/۲۰۰۸ [Http: /www. farya. com](http://www.farya.com) id ۲۳/۴/۲۰۰۸
- ۲- سیاست های پولی پوهندوی سید مسعود ۱۳۸۷ کابل
- ۳- مبانی علم اقتصاد تالیف دکتر ورری تقوی تهران ۱۳۲۴
- ۴- پول و کريدت تالیف پوهندوی سید مسعود ۱۳۸۷ کابل
- ۵- سیاست بودجه و یا روش ها بودجوى مؤلف یاد گاریی استاد پوهنځی اقتصاد پوهنتون کابل
۱۳۵۸

د ښوونیز نصاب د پراختیا د ریاست پیغام

د پوهنې وزارت د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت د ښوونیز نصاب د انکشاف ریاست د ټولنې د عیني او ښکاره ضرورت په درک کولو سره چې د محصلینو او شاگردانو د درسي کتابونو په برخه کې یې تخنیکي او مسلکي رشتې درلودې او لري یې، په لومړي سر کې یې تصمیم ونيو، چې په ښوونیزو پلانونو او درسي مفرداتو باندې بیا کتنه وکړي او ورپسې بیا د شاگردانو او محصلینو د درسي کتابونو د تالیف لپاره مبادرت او کوشښ وکړي. د خدای (ج) په فضل او مرحمت سره او د ادارې او حسابدارۍ څانګې د ښوونکو په میړانې او همت سره د ادارې او حسابدارۍ درسي کتابونه تالیف شول تر څو په وړیا ډول د شاگردانو او محصلینو په واک او اختیار کې ورکړل شي.

د علم او معرفت له ټولو لوستونکو، علاقمندانو، د ادارې او حسابدارۍ د مکاتبو له ښوونکو، گرانو شاگردانو او د تخنیکي او مسلکي زده کړو د چارو له متخصصینو او همدا شان له ټولو خپرونکو او شنونکو څخه صمیمانه هیله کېږي، چې د دې کتابونو په مطالعې سره چې په لومړي ځل د ښوونکو او د ادارې او حسابدارۍ څانګې د مسلکي غړو له لوري تالیف او تدوین شوي دي. د مسلکي، تخنیکي او علمي مطالبو او مفاهیمو د څرنگوالي په هکله خصوصاً د هغوی املایي او انشایي اشتباهاتو په اړه مونږ ته لارښوونه وکړي، ترڅو په راتلونکي کې وکړای شو، په همدې او نورو برخو کې گرانو شاگردانو ته له دې څخه ښه، غوره، گټور او ارزښتناکه موضوعات وړاندې کړو.

همدا شان له گرانو شاگردانو او محصلینو څخه هیله کوو ترڅو د دې کتابونو د مطالعې او استفادې پر مهال د هیواد اقتصادي ستونزې، فقر او وروسته پاتې والی په نظر کې ونیسي او د کتابونو په ساتنه کې کوشښ او زیار وباسي، ترڅو د ډېرو شاگردانو او محصلینو د گټې وړ وگرځي.

پته: د پوهنې وزارت - د مسلکي او تخنیکي زده کړو معینیت

د تعلیمي نصاب د پراختیا ریاست

د درسي کتابونو د چمتو کولو عمومي مدیریت

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library